

*Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2013. Вип. 17. С. 193–222.*

Володимир ПЕТЕГИРИЧ, Дмитро ПАВЛІВ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК КНЯЖОЇ ДОБИ НА МАЛОМУ ПОЛІССІ ЛЬВІВЩИНИ І ПИТАННЯ ЛОКАЛІЗАЦІЇ “БЕЛЗЬКИХ ПОЛІВ”

Мале Полісся – це порівняно невеликий природно-географічний регіон України, який на півночі межує з Волинською височиною (в т.ч. з Сокальським пасмом і Повчанською височиною), на півдні та південному сході з Подільською височиною (Львівське плато, Львівське Опілля, Гологори, Вороняки, Кременецькі гори), на південному заході з Розточчям. Від “великого” Полісся воно відділене Волинською височиною. Мале Полісся складається з Надбужанської улоговини (в т.ч. Пасмового Побужжя), Брідської рівнини та Острозької долини. Частина Малого Полісся між Жовквою і Белзом на Львівщині, що є предметом наших досліджень, представляє одну з найрівніших територій у межах усієї Львівської області. Цей терен місцями настільки плоский, що нахили майже не помітні, а вода після сильних дощів не спливає як звично схилами, а застоюється на місці випадання.

У археологічному відношенні львівський мікрорегіон Малого Полісся через свою надмірну зволоженість та заболоченість мало привертало увагу дослідників. Та все ж починаючи з 80-х років ХХ ст. і до першого десятиліття ХХІ ст. тут вдалося провести розкопки на кількох поселеннях княжої доби та зафіксувати низку пам'яток цього часу під час поверхневих обстежень (рис. 1). Пам'ятки княжої доби цієї території мають певну хронологічну специфіку та особливості поселенських ознак про які йтиме мова у підсумковій частині нашої статті. Нижче подаємо головні результати стаціонарних досліджень кількох поселень та матеріали з розвідкових обстежень¹.

Дослідження поселення у с. Реклинець

У 1987 р. Сокальська археологічна госпдоговірна експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) під керівництвом Д. Павліва проводила дослідження поселення княжої доби, яке виявлене в зоні меліорації поблизу с. Реклинець Сокальського району Львівської області. Пам'ятка знаходиться за 2 км на південний схід від села в ур. “Бужитина”, на піщаному пагорбі серед осушених торфовищ у заплаві правого берега р. Желдець, правої притоки Рати, і займає площу приблизно 100×200 м (рис. 1, 9). Розкопками відкрито 250 м² площі поселення, на якій виявлено чотири об'єкти (велику наземну споруду, яму–піч та три господарські ями), численний керамічний матеріал, окремі вироби із заліза [Павлів, 1990; Павлів, Петегирич, 1991, с. 68–69].

Наземна споруда (об'єкт 1) мала в плані неправильну підовальну форму (рис. 2), у найширшій, південно-східній частині її розміри становлять 6,7 м (по лінії північний захід – південний схід) на 6 м (по лінії північний схід – південний захід). Зовнішній контур споруди зафіксовано на глибині 0,4–0,5 м від сучасної поверхні. В західній частині споруди долівка понижувалась і утворювала кількоступеневе заглиблення, яке мало в плані неправильну овальну форму розміром 3,3×2,6 м. У північній частині заглиблення виявлено округлу в плані яму розміром 1,5×1,3 м і глибиною 0,9 м від сучасної поверхні. В заповненні ями знайдено велику кількість фрагментів кераміки (скупчення 2), обмазку, попіл із вкрапленнями дрібних шматочків деревного вугілля. Ще одне скупчення уламків кераміки розміщувалося за 0,4 м на південний захід від цього вогнища на глибині 0,7 м. У південній частині споруди, на глибині 0,65 м, виявлено овальну в плані яму розміром 1,3×0,8 м, в перерізі лінзоподібну, заповнену шматками залізного шлаку (рис. 2).

¹ Матеріали з розкопок окремих поселень не рівноцінні, оскільки про деякі з них маємо дуже загальну інформацію.

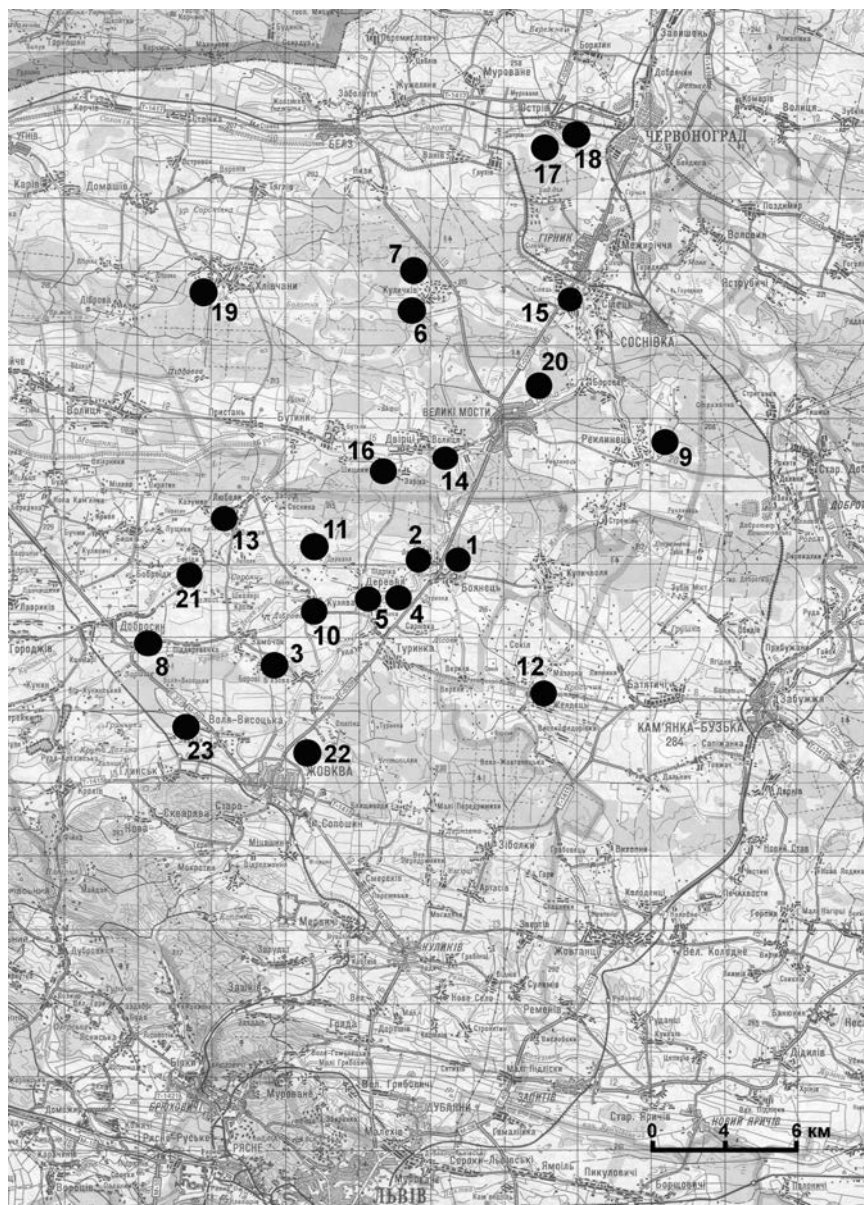

Рис. 1. Карта пам'яток археології княжої доби в зоні локалізації т. зв. “Белзьких полів”. 1 –Боянець I; 2 – Боянець III; 3 – В’язова; 4 – Деревня I; 5 – Деревня II (Жовківський р-н); 6 – Куличків II; 7– Куличків III (Сокальський р-н); 8 – Добросин (Жовківський р-н); 9 – Реклинець (Сокальський р-н); 10 – Кулява; 11 – Любеля III (Жовківський р-н); 12 – Желдець (Кам’янка-Бузький р-н); 13 – Любеля IV (Жовківський р-н); 14 – Двірці; 15 – Сілець; 16 – Шишаки; 17 – Острів III; 18 – Острів IV; 19 – Хлівчани; 20 – Великі Мости (Сокальський р-н); 21 – Любеля –хутір Бесіди (Жовківський р-н); 22 – Жовква; 23 – Воля–Висоцька (Жовківський р-н)

Fig. 1. Map of Early Medieval monuments in so-called “Belzki polja” area. 1 –Bojanets' I; 2 – Bojanets' III; 3 – Vjazova; 4 – Derevnja I; 5 – Derevnja II (Zhovkva district); 6 – Kulychktiv II; 7– Kulychktiv III (Sokal' district); 8 – Добросин (Zhovkva district); 9 – Reklynets' (Sokal' district); 10 – Kuljava; 11 – Ljubelja III (Zhovkva district); 12 – Zheldets' (Kamjanka-Buz'ka district); 13 – Ljubelja IV (Zhovkva district); 14 – Dvirtsi; 15 – Silets'; 16 – Shyshaky; 17 – Ostriv III; 18 – Ostriv IV; 19 – Khlivchany; 20 – Velyki Mosty (Sokal' district); 21 – Ljubelja –Besidy stading (Zhovkva district); 22 – Zhovkva; 23 – Volja–Vysots'ka (Zhovkva district)

Кераміка із заповнення споруди представлена уламками горщиків з діаметром вінець від 18 до 26 см. Діаметр донець, які мають плоске дно становить 9–12 см, клейм не має. На посуді відсутній орнамент. Весь посуд виготовлений на гончарному колі. В тісті є домішки піску. Поверхня світло-цеглястого або темно-сірого кольору. Профіль вінчика потовщений, його

зовнішній край сформовано у вигляді манжета або маловиразного карниза, що є характерною рисою для кераміки X–XI ст. (рис. 3, 1–5; рис. 4, 1–6). Окремі горщики мають вінця із помітною закрайкою з внутрішнього боку, яка стає типовою для кераміки наступних століть. Подібні горщики добре відомі на багатьох поселеннях Волині та Галичини, зокрема серед найближче розташованих до Рекленця поселеннях у Ріпневі та Новій Скваряві [Ауліх, 1958, с. 38–39, табл. II, 7,9,11; Конопля, Яворівський, 2003, рис. 9, 1, 7; 11, 14]. Окрім глиняного посуду, у заповненні споруди знайдено кілька залізних виробів: ніж, частина рибальського гарпуна та залізний стержень невідомого призначення (рис. 3, 6–8).

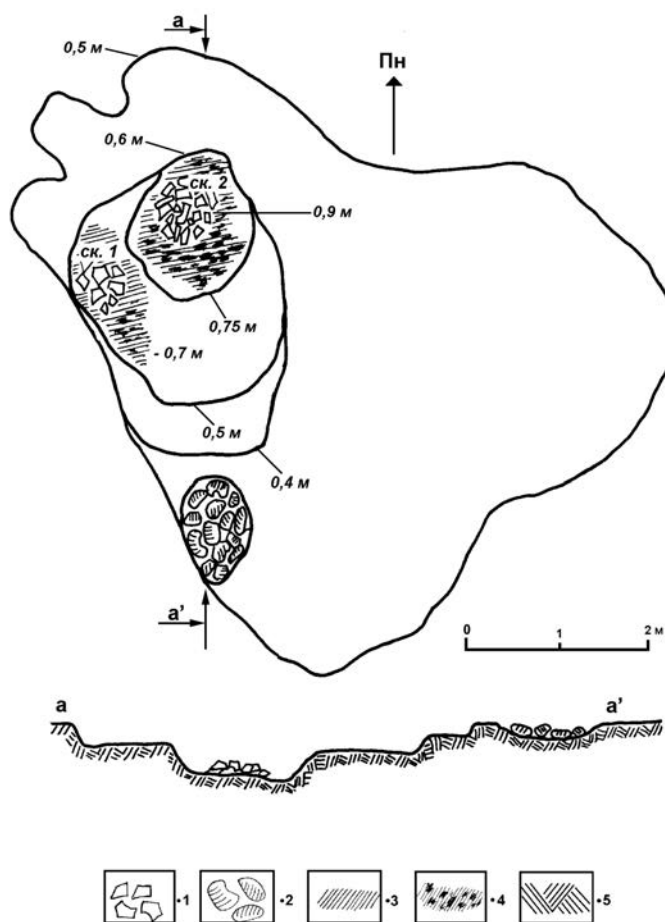

Рис. 2. Рекленець, Сокальського району. План та переріз об'єкта 1. Умовні позначення: 1 – фрагменти кераміки; 2 – шматки залізного шлаку; 3 – гумусований супісок; 4 – деревне вугілля з попелом; 5 – материк

Fig 2. Reklynets'. Sokal' district. Plan and section of object 1. Conventional marks: 1 – fragments of ceramic; 2 – pieces of iron dross; 3 – sand soil with humus; 4 – charcoal with ash; 5 – bedrock

великого стовпа, в плані округлої, у перерізі прямокутної форми, розміщувалася у південній частині ями на одній із сходинок і мала дещо більші розміри – її діаметр становив 0,3 м, а в материк вона заглиблювалась на 0,1 м. Зовні низ стовпа було обмазано глиною, про що свідчить товстий шар обмазки навколо стовпової ями (рис. 5, II, III).

У заповненні ями, в її центральній, найглибшій частині перед устям печі, а також у південно-західній частині ями на верхній сходинці біля великої стовпової ямки виявлено два великі скупчення кераміки. Тут знайдено фрагменти горщиків, які за своєю фактурою, випалом, кольором і товщиною стінок аналогічні до посуду зі споруди (об'єкта 1). Виділяються горщики великих розмірів, у яких діаметр вінця становить 20–25 см (рис. 6, 1, 4, 6). Зустрічаються невеликі горщики з діаметром вінця 8–12 см (рис. 6, 2, 11). Вінця у посудин майже однотипні, відігнуті назовні, потовщені і карнизоподібно профільовані. З внутрішнього боку в окремих посудинах вони мають досить виразну закраїну найбільш помітну серед

Цікавою спорудою виявилася яма–піч (об'єкт 2). Вона мала в плані овальну, більш звужену до півночі форму розміром 2,8×2,15 м (рис. 5, I). Північна частина ями більш заглиблена (до 1,2 м), південна мілкіша, стінки ями обпалені. У західній та східній частинах яма мала дві вузькі сходинки. У північній частині ями, під стінкою, виявлено рештки печі овальної в плані форми розміром 1,2×0,5 м, викладеної з великих шматків залізного шлаку та обмазаних глиною. Збереглася черинь товщиною до 2 см, накрита прошарком ґрунту, перемішаного з попелом, дрібними шматочками деревного вугілля та двома уламками кераміки. У долівці ями перед піччю зафіксовано дві стовпові ямки, круглі у плані, діаметром 0,1–0,15 м, в перерізі конусоподібні, вони заглиблювалися у материк на 0,1–0,15 м. Третя ямка від

горщиків із другого скупчення (рис. 6, 6, 7, 10). У порівнянні з посудинами, виявленими в першому об'єкті, горщики з цього об'єкту виглядають типологічно розвинутішими і, можливо, відносяться до XI ст.

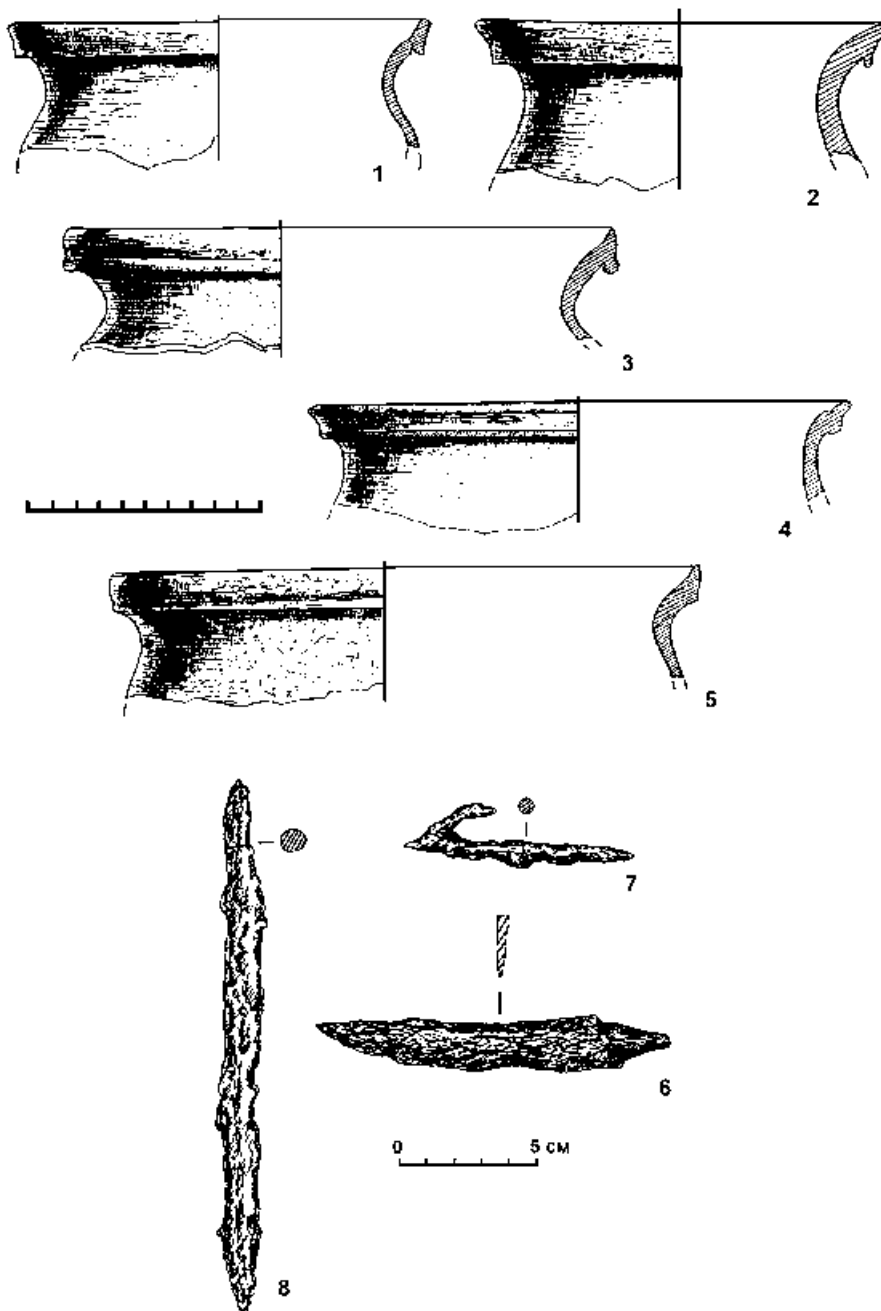

Рис. 3. Реклинєць, Сокальського району. Об'єкт 1. Кераміка із скупчення 1 та металеві знахідки
Fig. 3. Rekllynets'. Sokal' district. Object 1. Ceramic from concentration 1 and artifacts made of metal

За 30–50 м на південний схід від споруди 1 розташовані три ями. Дві з них подібні між собою, в плані округлі, діаметром 1–1,5 м, у перерізі півкруглі, глибиною до 0,7–0,9 м. У заповненні ям траплялися нечисленні уламки кераміки, кістки тварин, обмазка, маленькі шматки вугілля. Третя яма (об'єкт 3) дещо більша. В плані вона мала неправильно овальну форму розміром 1,8×1,5 м, в перерізі підпрямокутну форму, із сходиною у південно-західній частині. Глибина ями становила 1,1 м від рівня її виявлення (рис. 7, 1). Серед фрагментів посудин з цього об'єкта вирізняється верхня частина горщика діаметром 18 см по вінцях, які

сильно розхилені назовні і мають манжетовидний зріз по зовнішньому краю, з внутрішнього боку вінець досить чітко простежується закраїнка (рис. 7, II, 1). В ямі виявлено також частину денця горщика з плоским дном діаметром 8 см (рис. 7, II, 2). Посуд з такими ознаками відносять до перехідних форм від XI до XII ст. [Раппопорт, Малевская, 1963, с. 71, рис. 5, 14–16]. В цілому виявлений під час розкопок керамічний матеріал з поселення поблизу с. Реклинець можна датувати X–XII ст.

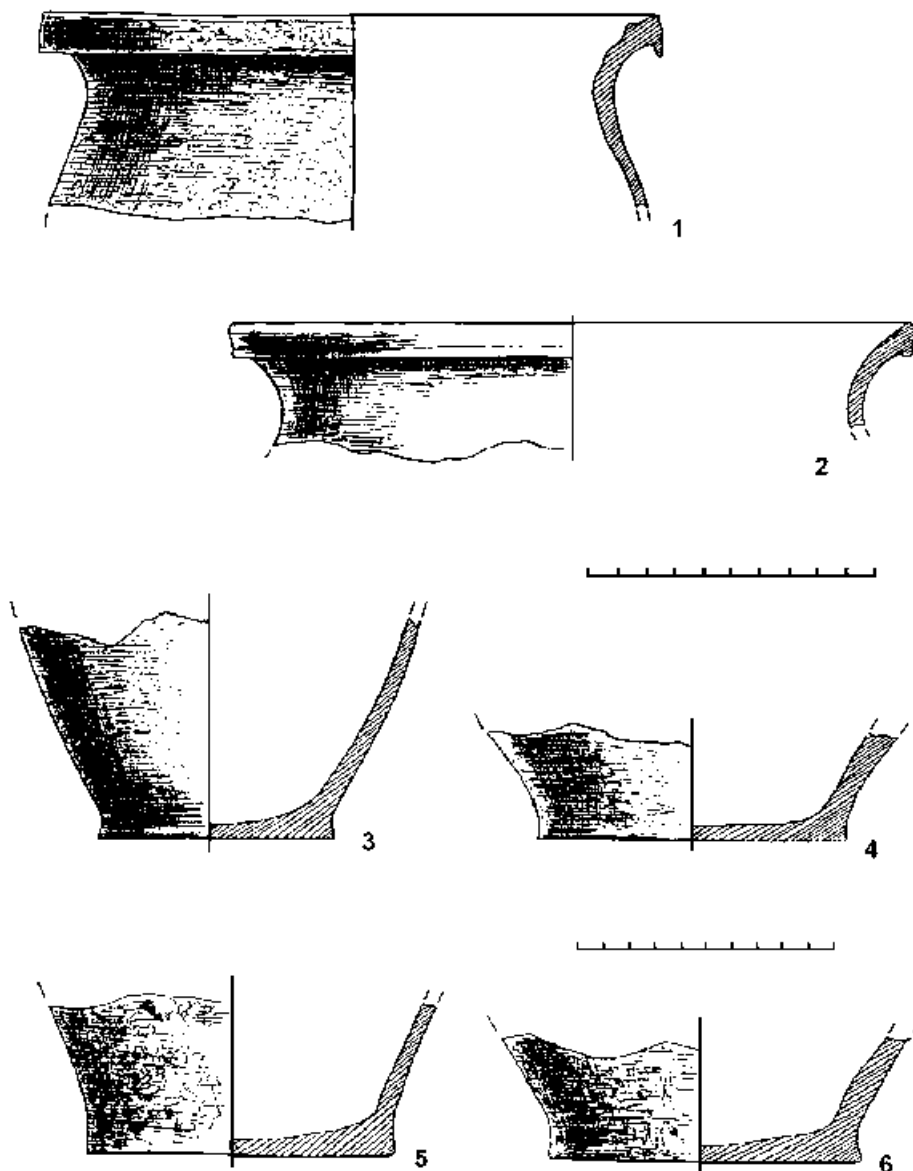

Рис. 4. Реклинець, Сокальського району. Об'єкт 1. Кераміка із скупчення 2
Fig. 4. Reklynets'. Sokal' district. Object 1. Ceramic from concentration 2

Розкопки на поселенні Любеля IV.

Поселення виявлене у 1989 р. Нестерівською госпдоговірною археологічною експедицією Інституту суспільних наук (тепер Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України) під керівництвом Д. Павліва. Воно розташоване за 1,8 км на південний захід від церкви у с. Любеля в ур. "Колиблянка" (рис. 1, 13) Поселення займає широкий пологий піщаний пагорб правого берега р. Білої (правий доплив р. Рати). На пам'ятці виявлено рештки напівзаглибленої житлової споруди підпрямокутної у плані форми, розмірами 3,5×3,0 м, орієнтованої стінами за

сторонами світу. Контур споруди простежувався на гл. 0,25 м і частково був зруйнований оранкою. У межах контура об'єкта зафіксовано сліди згорілої дерев'яної конструкції двосхилого перекриття даху у вигляді плах шириною 20–30 см. Під завалом даху у північно-східному куті споруди збереглися рештки глиняної печі у вигляді скупчення глиняної обмазки та добре збереженої черени розміром 0,5×0,6 м.

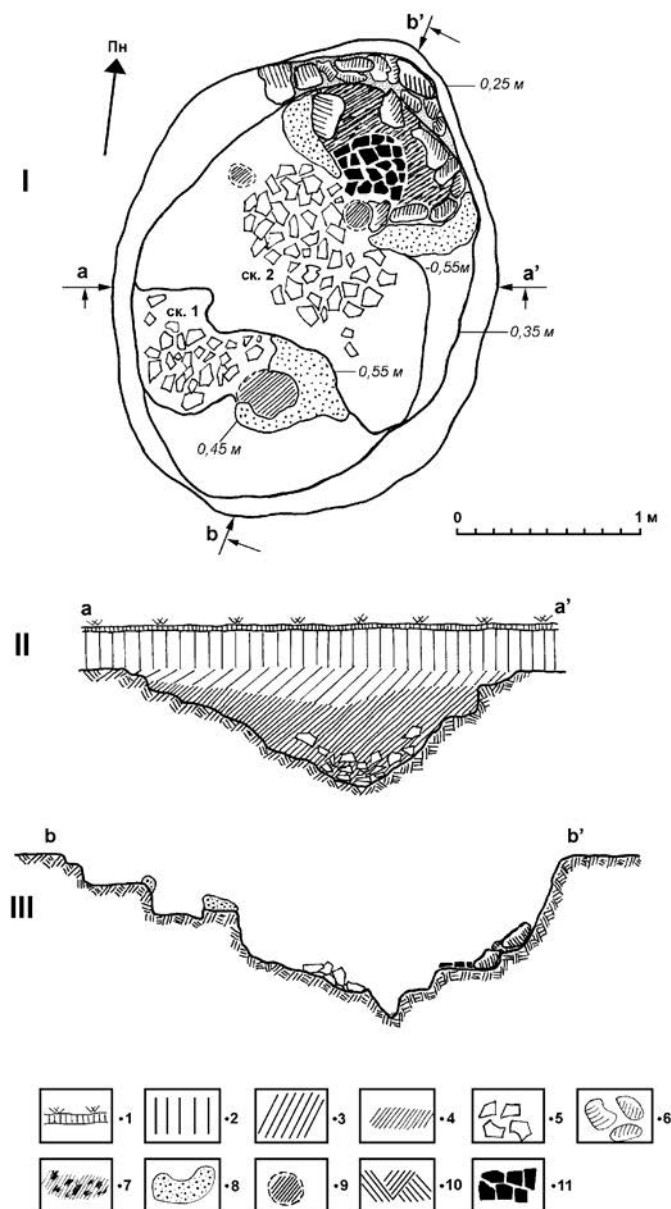

Рис. 5. Реклинець, Сокальського району. Об'єкт 2. I – план об'єкта; II – переріз об'єкта по лінії схід–захід; III – переріз об'єкта по лінії північний схід–південний захід. Умовні позначення: 1 – дерновий шар; 2 – орний шар; 3 – верхній шар заповнення об'єкта; 4 – нижній шар заповнення об'єкта; 5 – фрагменти кераміки; 6 – шматки залізних шлаків; 7 – прошарок попелу з вугіллям; 8 – обмазка; 9 – сліди стовпів; 10 – материк; 11 – черень печі)

Fig. 5. Reklynets'. Sokal' district. Object 2. I – plan of object; II – section of object by the line from east to west; III – section of object by the line from north-east to south-west. Conventional marks: 1 – sod layer; 2 – arable layer; 3 – upper layer of infill of the object; 4 – lower layer of infill of the object; 5 – fragment of ceramic ware; 6 – pieces of iron dross; 7 – horizon of ash with charcoal; 8 – coating; 9 – traces of posts; 10 – bedrock; 11 – bottom of the furnace

В основі печі простежено рештки дерев'яної конструкції та вимостку з каміння. Вхід у житло зафіксовано ближче південно-західного кута. По кутах споруди виявлено стовпові ямки діаметром до 20 см. Обпалена долівка житла простежувалася на гл. 1, 1 м від денної поверхні. На долівці поблизу печі та у її розвалі виявлено фрагменти щонайменше шести горщиків (рис. 8, 1-3, 5-6, 8).

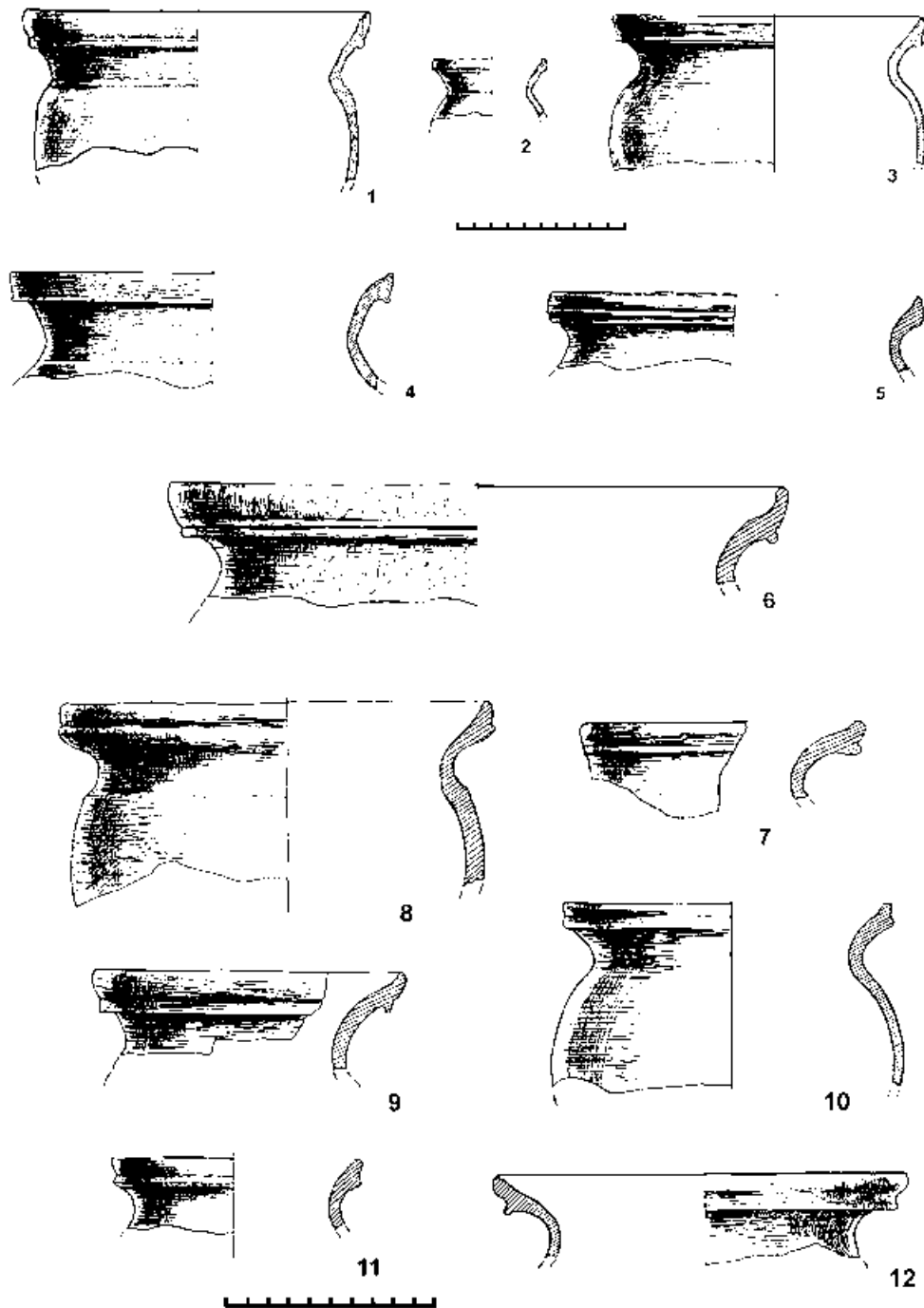

Рис. 6. Реклинець, Сокальського району. Кераміка з об'єкта 2 (1-5 – скупчення 1; 6-12 – скупчення 2)
Fig 6. Reklynets'. Sokal' district. Ceramic from object 2 (1-5 – concentration 1; 6-12 – concentration 2)

Вони виготовлені з глиняного тіста у якому спостерігається домішка дрібного піску. Горщики мають охристо-сіру з темними плямами зовнішню поверхню та сіру внутрішню. Більшість із них мають діаметр по вінцях 20 см. Найбільша посудина має діаметр вінця 22 см, виразно виділену шийку на якій зроблено наскрізний отвір (рис. 8, 1). Вирізняється один

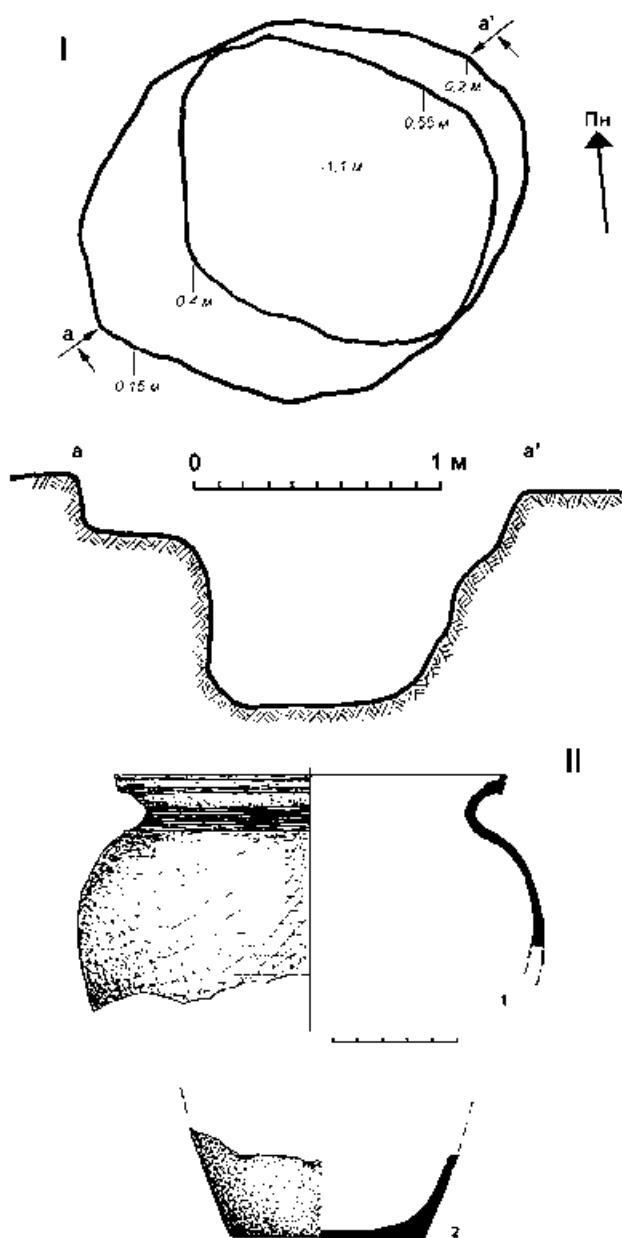

Рис. 7. Реклинець, Сокальського району. Об'єкт 3 (I – план і переріз об'єкта; II – кераміка з об'єкта)
 Fig. 7. Reklynets'. Sokal' district. Object 3 (I – plan and section of object; II – ceramic from object)

горщик з діаметром по вінця всього 10 см, який до того ж має темно-сіру майже чорну зовнішню і внутрішню поверхні (рис. 8, 2). Одна з посудин має з внутрішнього боку вінець виразно виділену закраїнку (рис. 8, 6). Денця горщиків плоскі діаметром від 8 до 12 см (рис. 8, 4, 7, 9). У всіх горщиків вінця мають карнизоподібне профілювання зовнішнього краю вінця, що дозволяє приблизно датувати такий посуд XI – початком XII ст. Найближчий подібний комплекс кераміки зафіксовано на пам'ятці Нова Скварява 12, яка розташована на північних відрогах Розточчя [Конопля, Яворівський, 2003, рис. 9, 1, 7; 10, 1].

За 2 м на захід від житла виявлено господарську яму, яка мала круглу у плані форму діаметром 1,2 м і глибиною 1,5 м. У заповненні ями, що мала грушоподібну у перерізі форму, знайдено нечисленні уламки кераміки, шматки глиняної обмазки та вугілля. Ймовірно, яма разом із житловою спорудою утворювали єдиний комплекс.

Дослідження поселення Любеля III

Згідно з договором між Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Науково-дослідним центром "Рятівна археологічна служба" Інституту археології НАН України у 2010 р. проведено рятівні археологічні дослідження на пам'ятці археології Любеля III [Петегирич, Павлів, 2011; Петегирич, Павлів, Принада, Коропецький, 2011, с. 68–70].

Пам'ятку відкрили працівники Науково-дослідного центру "Рятівна

археологічна служба" Інституту археології НАН України шляхом збору поверхневого матеріалу та шурфування у 2009 р. Вона знаходиться між селами Любеля, Кулява та Деревня Жовківського району Львівської області і розміщена за 2,3 км на північний захід від моста через ріку Дерев'янку в с. Деревня, за 2 км на північ від церкви у с. Кулява з незначним відхиленням на захід та за 1 км на схід від дороги Кулява – Любеля (рис. 1, 11).

Географічно пам'ятка розташована на одній з ділянок рівнини Малого Полісся між згаданими населеними пунктами. Ця місцевість характеризується плоским, ускладненим западинами та піщаними горбами рельєфом, на якому придатними для сезонного перебування, тимчасового чи довшого заселення були тільки піщані підвищення, оточені різнотравними

луками. Одна з таких ділянок, що включає зарослу кущами заболочену западину та розміщений східніше неї піщаний горб (урочище "Ріписька") стала об'єктом досліджень Жовківської госпдоговірної археологічної експедиції Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України під керівництвом В. Петегирича.

Трьома розкопами на поселенні Любеля ІІІ, що склалися з окремих секторів, відкрито площу трохи більшу 1200 м². Нижче подаємо інформацію про результати польових археологічних досліджень на цій пам'ятці.

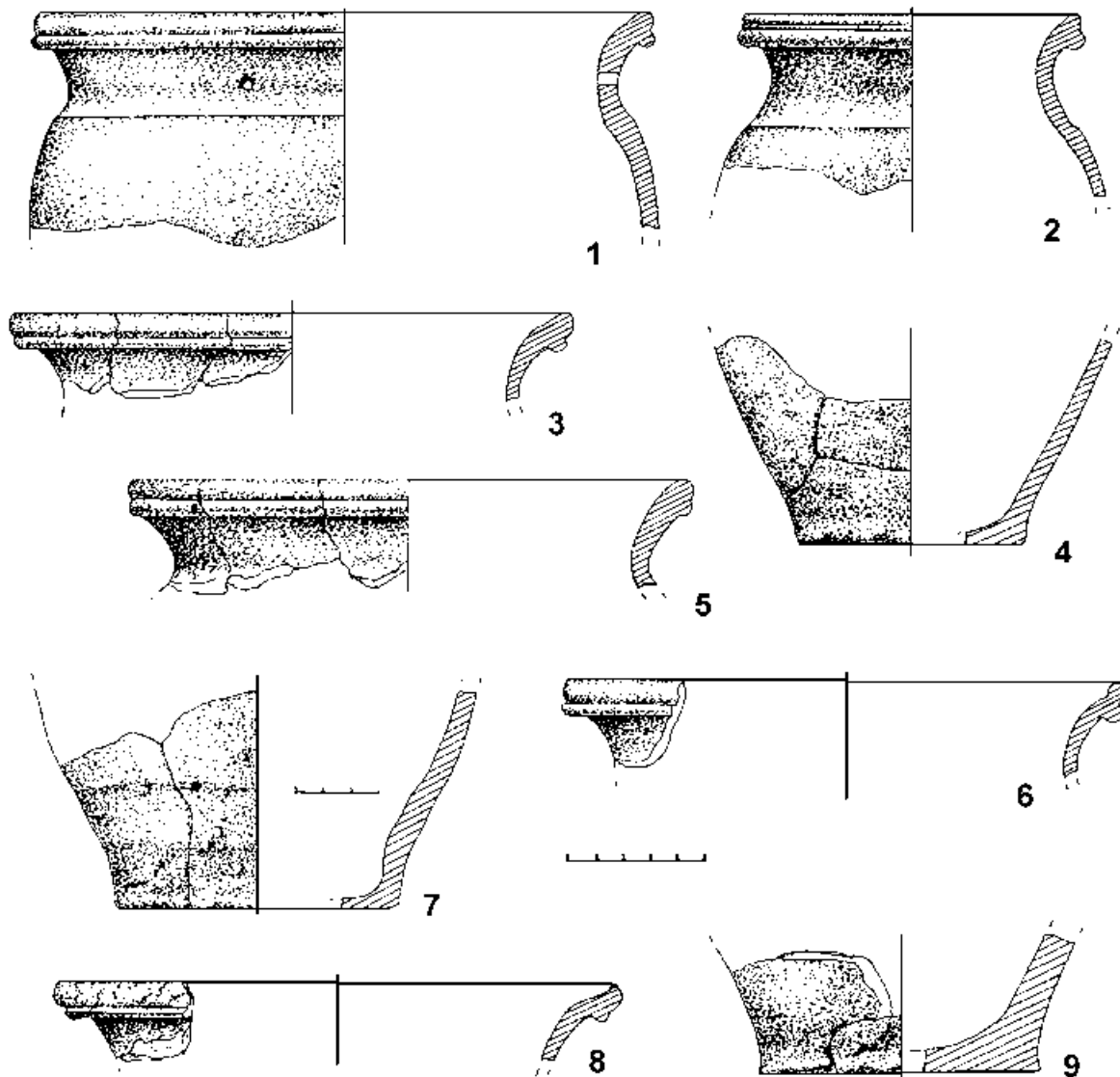

Рис. 8. Любеля ІV, Жовківського району. Кераміка із споруди
Fig. 8. Ljubelja IV. Zhovkva district. Ceramic from construction

Розкоп І.

Розкопи на пам'ятці Любеля ІІІ в урочищі "Ріписька" розбивалися на вільних від кущів та дерев ділянках. Зокрема, так було розміщено розкоп І, який охоплював три окремі сектори (рис. 9). Сектор І спочатку мав прямокутну форму розміром 10×30 м, був видовжений у північному напрямку і розбитий на 15 квадратів з півночі на південь та 5 квадратів із заходу на схід. По усій довжині сектора залишено 0,50 м контрольну бровку, яка розділила сектор І на дві частини. Згодом сектор розширено за рахунок прирізки до його північної частини із східного боку ділянки розміром 5×10 м, яка не була зайнята кущами та деревами.

Під час досліджень сектора зафіксовано такі стратиграфічні нашарування:

0 – 5–8 см – дерновий шар; 5–8 см – 35 см – орний шар (сіро-коричневий гумусований пісок); 35–40 см – прошарок піску охристого кольору з включеннями піску сіро-коричневого кольору, який проник зверху внаслідок природніх явищ та кротовин; 40–45 см – суглинок з вкрапленнями піску; 45–49–50 см – тонкий прошарок гумусованого піску коричневого кольору; нижче 49–50 см – охристо-сірий материковий пісок з включеннями залізистих конкрецій охристого кольору.

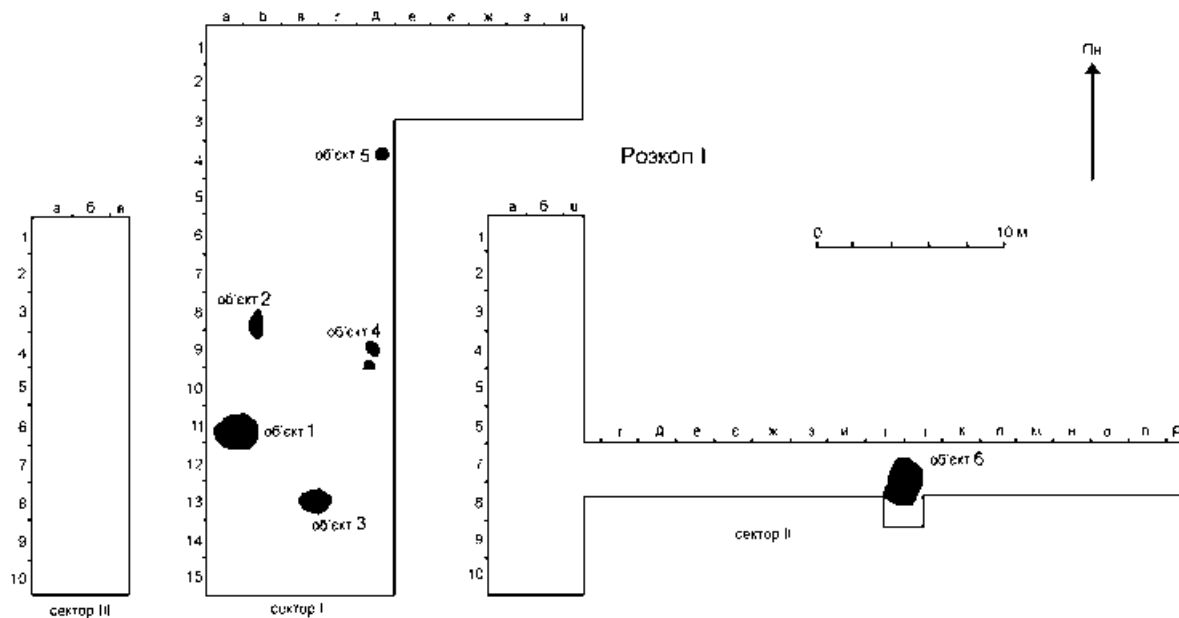

Рис. 9. Любеля III, Жовківського району. План розкопу I
 Fig. 9. Ljubelja III, Zhovkva district. Plan of excavated area I

У першому секторі розкопу I на глибині 0,2–0,4 м виявлено близько 80 уламків кераміки, фрагмент керамічного пряслиця, крем'яний відщеп та мідну монету. Усі ці знахідки знаходилися у перевідкладеному стані і розтягнуті по усій площі сектора внаслідок неодноразової оранки. Часом керамічний матеріал утворює невеликі скупчення, найбільше з яких зафіксовано у кв. 2–3 ж.

До найстарших відносяться кілька дрібних фрагментів невеликих ліпних посудин, виготовлених з глини з незначною домішкою піску. Товщина стінок ліпного посуду коливається у межах 0,5–0,9 см, зовнішня поверхня нерівна, досить шорстка, інколи на ній зберігся тонкий шар ангобу. Вона має охристий або світло-коричневий колір. Внутрішня поверхня аналогічна, але без ангобу. У зломі кераміка здебільшого чорного, інколи коричневого кольору. Випал посередній, нерівномірний, на поверхні черепків інколи спостерігаються каверни від вигорілих органічних домішок.

Більшість уламків кераміки, за винятком кількох ліпних фрагментів, виготовлено на гончарному крузі з глиняного тіста у якому простежується домішка дрібного піску. Кераміка має сірий або охристий колір внутрішньої та зовнішньої поверхні, вона добре випалена, трьохшарова або одношарова у зломі. Уламки на яких простежується трьохшаровий злом мають світлішу внутрішню і зовнішню частину і темніший середній найтовщий прошарок. В колекції переважають мало діагностичні уламки бочків горщиків.

Трапилося кілька фрагментів верхніх частин горщиків у вигляді вінчиків, які відігнуті назовні і мають манжетоподібний або карнизоподібний профіль зовнішнього краю (рис. 10, 1–5). Діаметр горщиків по вінцях становить 14–16 см. Такі ознаки найхарактерніші для горщиків XI – поч. XII ст. серед керамічних збірок Галицько-Волинської землі.

Знайдено маленький уламок керамічного пряслиця діаметром близько 3 см з рівною нижньою та профільованою верхньою поверхнею (рис. 10, 6). Хронологічно воно, очевидно, пов'язується з керамічним матеріалом XI – початку XII ст. До випадкових знахідок належить мідна монета діаметром 3 см з сильно затертим зображенням чоловічого профілю на аверсі та двоголового орла з короною над ним на реверсі (рис. 10, 9). Це австрійська монета номіналом три крейцери із зображенням імператора Франца II, яку чеканили у 1800 р.

У процесі досліджень першого сектору розкопу I відкрито загальну площу у 350 м² і зафіксовано п'ять об'єктів у вигляді плям від заглиблень та слідів стовпових ям (рис. 9), які однак у своїх заповненнях зовсім не мали археологічних матеріалів, тому про їх датування нічого сказати не можемо. Натомість наявність фрагментів кераміки та окремих крем'яних артефактів у верхніх шарах сектору на глибині 0,2–0,4 м, очевидно, можна пояснити тим, що вони були переміщені на цю ділянку з іншого місця під час сільськогосподарських робіт.

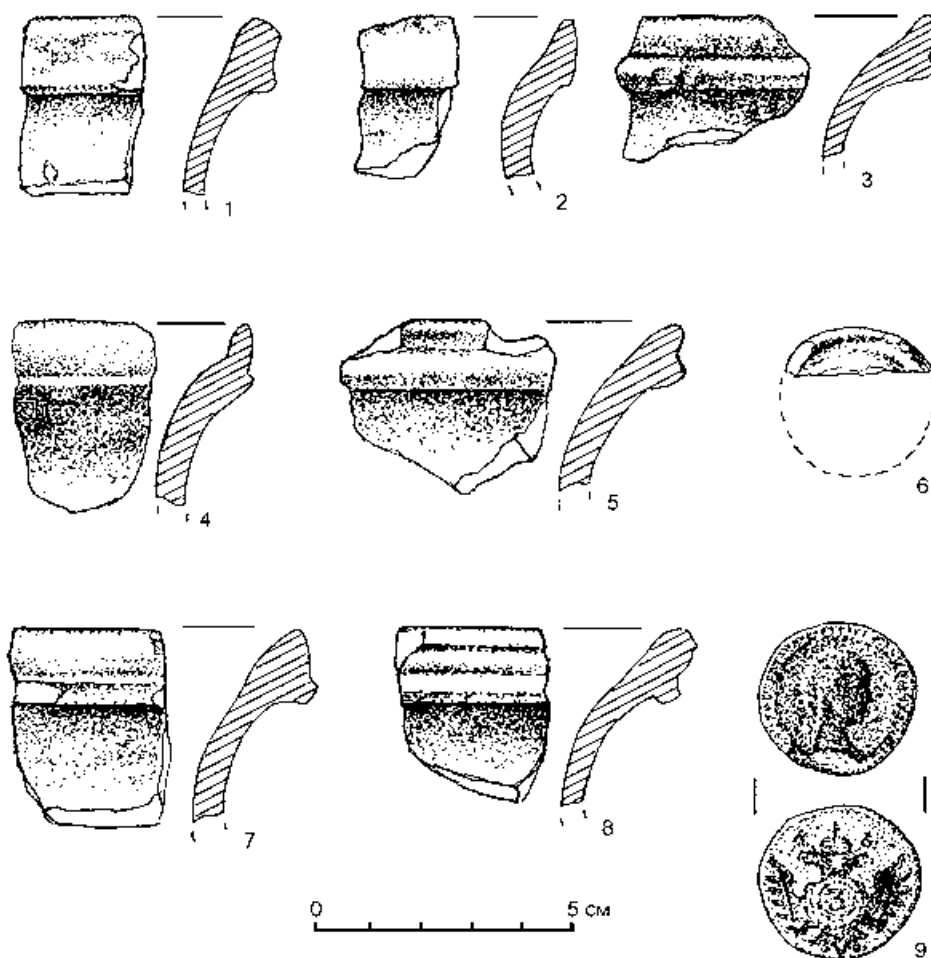

Рис. 10. Любеля III, Жовківського району. Знахідки з культурного шару розкопу I
 Fig. 10. Ljubelja III, Zhovkva district. Artifacts from cultural layer of excavated area I

Сектор II першого розкопу закладено паралельно до східної стінки сектора I на відстані 5 м з врахуванням вільної від кущів та дерев ділянки. Його початкові розміри становили 5×20 м (рис. 9). Згодом сектор продовжено у східному напрямку з допомогою траншеї шириною 2,5 м і довжиною 32 м, яка починалася від квадратів 7–8 в перпендикулярно до східної стінки первісного сектора. Загальна площа сектора таким чином охопила 180 м². Сектор розділено на квадрати розміром 2×2 м, які позначено з півночі на південь номерами 1–10 і від заходу на схід буквами а – р.

Подібно як і у секторі I спостерігалася така ж стратиграфічна картина. Під час прокопування площі сектора під дерновим шаром у горизонті від 0,20 до 0,40 см траплялися у

перевідкладеному стані окремі розрізнені знахідки. Вони концентрувалися переважно у північній широкій п'ятиметровій частині сектора. Всього виявлено 35 уламків кружальної кераміки, в тому числі три вінчики, одне денце та уламок бочка ліпної посудини і крем'яний відщеп. Один з більших фрагментів кружального горщика представлений вінчиком виготовленим з глиняного тіста з домішкою дрібного піску. Його внутрішня і зовнішня поверхні мають охристий колір, черепок добре випалений, трьохшаровий у зломі. Вінчик плавно відігнутий назовні, потовщений з карнизоподібним профілем зовнішнього краю. Діаметр горщика по вінцях 16 см (рис. 10, 7). Горщики з подібним профілем вінець датують приблизно XI ст. У ширшій частині сектора II об'єктів не виявлено, а його поглиблення, як і довгої, траншеї спричинило виходи ґрунтових вод, починаючи з глибини 0,45 м.

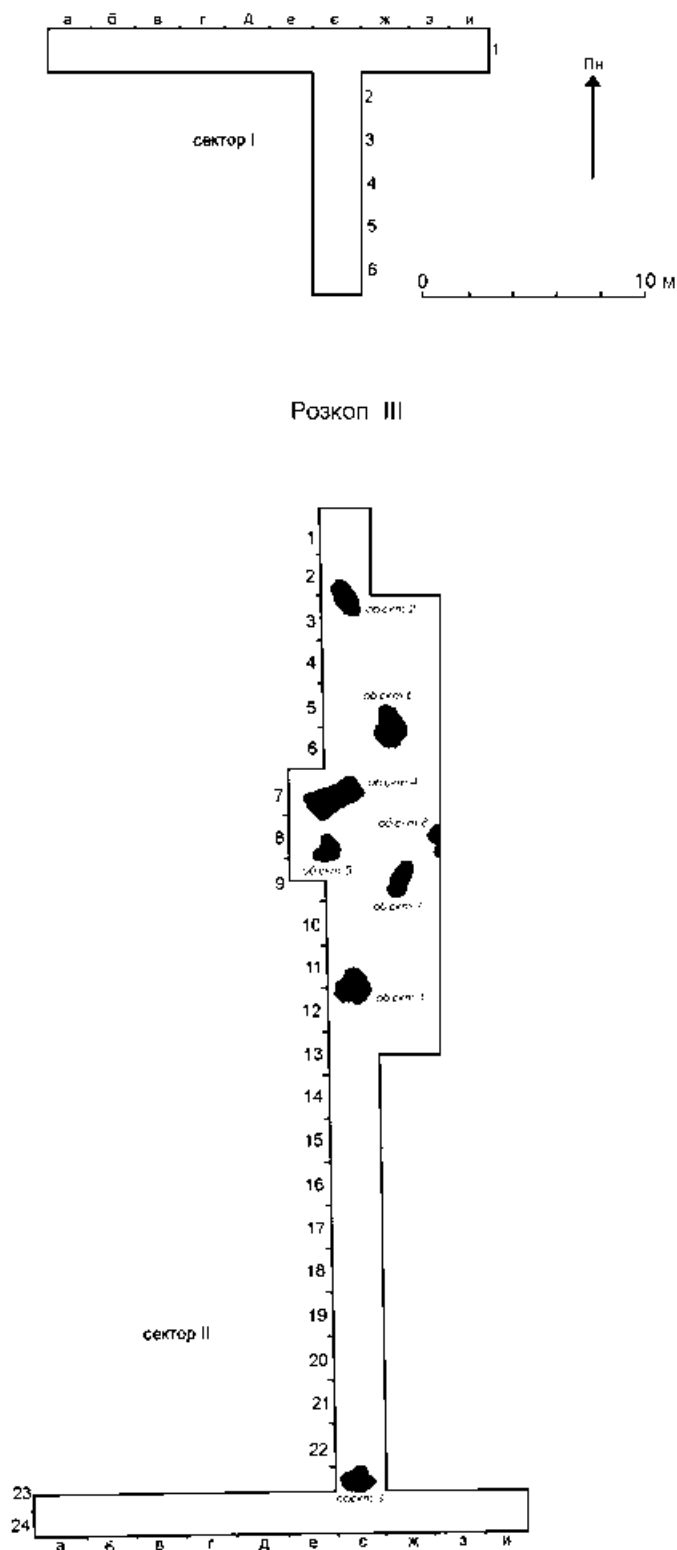

Рис. 11. Любеля III, Жовківського району. План розкопу III
Fig. 11. Ljubelja III, Zhovkva district. Plan of excavation area III

У довшій траншеї на глибині 0,30 м простежено об'єкт 6 у вигляді великого вогнища. Воно частково заходило у південну стінку траншеї, тому для повного його розкриття зроблено прирізку розміром 2×2 м (рис. 9). Вогнище мало неправильно-овальну форму розмірами 1,66×2,10 м. Вся його поверхня мала темно-сірий колір від вмісту попелу з інтенсивними чорними плямами деревного вугілля, які на рівні 0,45 м особливо виразно окреслювали контур вогнища майже суцільною чорною плямою. Переріз об'єкта зроблено вздовж лінії південь – північ до глибини 0,65 м. Він показав, що вогнище мало у перерізі коритоподібний профіль з нерівною нижньою поверхнею, яка утворилася внаслідок неоднакового проникнення попелу та деревного вугілля у нижчі шари піску, насиченого охристими залізистими включеннями. Суцільний шар деревного вугілля мав найбільшу потужність у центральній частині вогнища, де він досягав товщини понад 20 см. У південній частині вогнища шар вугілля був тоншим і сягав 10–12 см. Під час розчистки жодних знахідок, які б датували цей об'єкт не виявлено.

Сектор III першого розкопу розбито паралельно до західної стінки сектору I за 4 м на захід від нього (рис. 9). Сектор видовжений з півночі на південь і мав розміри 5×20 м. Ділянка поверхні, охоплена цим сектором, лежить дещо нижче сусіднього сектора I, тому вже на глибині 0,45 м на поверхні почали проступати ґрунтові води. Тим не менше у шарах піску на глибині 0,2–0,4 м у перевідкладеному стані віднайдено 12 уламків кружальної кераміки, переважно дрібних фрагментів бочків горщиків та один фрагмент вінчика.

Вінчик належав горщику виготовленому з тіста у якому простежується домішка дрібного піску, він має внутрішню і зовнішню поверхню цеглястого кольору, випал одношаровий. Вінчик плавно відігнутий назовні, потовщений, карнизоподібно профільований на зовнішньому краї. Діаметр горщика по вінцях 16 см, товщина черепка на шийці 0,5–0,6 см (рис. 10, 8). Горщики з таким профілюванням вінець, як правило, датують XI ст. Складається враження, що керамічний матеріал опинився у цьому секторі з якоїсь сусідньої ділянки під час оранки.

Таким чином результати досліджень у трьох секторах розкопу I показали, що ці ділянки урочища "Ріписько" не використовувалися під заселення в давніх часах, оскільки відсутні об'єкти (ями, вогнища, сліди житлових споруд), які б датувалися археологічними знахідками. Наявність окремих уламків ліпної та кружальної кераміки, крем'яних відщепів в орному шарі усіх трьох секторів вказує на їх появу в результаті механічного переміщення, очевидно, під час оранки з інших ділянок урочища.

Розкоп II з двома секторами охопив ще одну ділянку урочища "Ріписько", яка розміщена за 14 м на південь від секторів першого розкопу. Сектор I мав Г-подібну форму і складався з двох перпендикулярно розміщених частин, розділених контрольною бровкою. Перша з них була витягнута вздовж лінії північ – південь і мала розміри 5×18 м, друга – простягнута вздовж лінії захід – схід мала ширину 5 м і довжину 15 м. Загальна площа першого сектора становила 165 м². У процесі досліджень сектора I на глибині 0,2–0,4 м виявлено 19 знахідок, серед яких один крем'яний відщеп, шість фрагментів ліпних посудин та 12 уламків від кружальних горщиків. Всі знахідки зафіксовано у найвище розташованій частині сектора.

Ліпні уламки походять з бочків посудин, вони дуже дрібні, обкатані і тонкостінні (0,5–0,9 см). Зовнішня поверхня нерівна, шорстка, світло-коричневого і охристого кольору, внутрішня поверхня дещо рівніша. У тісті спостерігається домішка піску, у зломі фрагменти однобарвні одношарові і трьохшарові з чорним прошарком посередині.

Фрагменти кружальної кераміки представлені дрібними бочками горщиків сірого кольору, інколи з чорними плямами або

Рис. 12. Любеля III, Жовківського району. Загальний вигляд розкопу III. Вид з півночі

Fig. 12. Ljubelja III, Zhovkva district. General view of excavated area III. View from the north

темно-охристого кольору, з шорсткою зовнішньою і внутрішньою поверхнями від значної домішки піску у тісті. Товщина черепків 0,6–0,9 см. Кераміка добре випалена, у зломі одношарова або трьохшарова з темнішим прошарком посередині.

Прокопування сектора до глибини 0,60 м спричинило його поступове заповнення ґрунтовими водами. Цей факт теж підтверджує неможливість облаштування на цій ділянці урочища будь яких житлових чи господарських споруд в давніших часах, оскільки навіть після меліорації, проведеної за австрійських часів, ця територія залишається надто вологонасиченою. Наявність у орному шарі окремих фрагментів ліпної та кружальної кераміки можна пояснити

багатолітніми процесами оранки, під час якої з сусідніх пагорбів на цю ділянку потрапляла незначна кількість артефактів.

Сектор II закладено перпендикулярно до східної стінки сектора I та за 5 м на схід від них. Він мав видовжену із заходу на схід прямокутну форму розмірами 5×30 м. Під час прокопування верхніх шарів ґрунту на глибині 0,2–0,4 м зафіксовано чотири фрагменти кераміки, з яких три виявилися ліпні і один кружальний. Серед ліпних трапився вінець невеликої посудини тюльпано-подібної форми з діаметром вінець 12 см, товщиною стінок 0,5 см. Короткий край вінець легко розхилений, заокруглений. Зовнішня поверхня шорстка, досить рівна, світло-коричневого кольору, внутрішня шорстка нерівна, у зломі черепок має колір аналогічний до забарвлення поверхні. У тісті відчувається невелика домішка піску, випал посередній. Ймовірно, що цей фрагмент вінець належав посудині неолітичного періоду. Подібно як і у секторі I цього розкопу наявність окремих фрагментів ліпних та кружальних посудин можна пояснювати процесами їх переміщення під час оранок. Під час прокопування цього сектора глибше 40 см виступили ґрунтові води.

Розкоп III

Після завершення досліджень на першому і другому розкопах, для визначення можливого місця з якого могли бути привнесені сюди окремі уламки

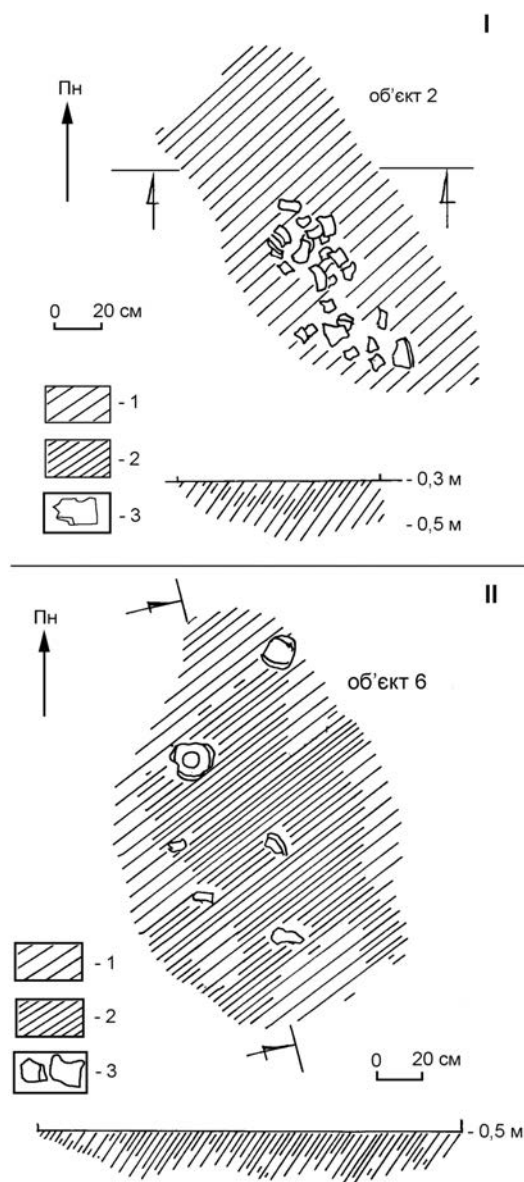

Рис. 13. Любеля III, Жовківського району. Розкоп III. Плани і перерізи об'єктів (I – об'єкт 2; II – об'єкт 6). Умовні позначення: 1 – пісок світло-сірого кольору; 2 – гумусований пісок темно-сірого кольору; 3 – кераміка

Fig 13. Ljubelja III, Zhovkva district. Excavation area III. Plans and sections of objects (I – object 2; II – object 6). Conventional marks: 1 – light-grey color sand; 2 – dark-grey color sand with humus; 3 – ceramic

кераміки та крем'яні знахідки, закладено розкоп III на сусідньому задернованому піщаному пагорбі (рис. 11; 12). Цей пагорб розміщений за 40–50 м на схід від крайнього квадрату другого сектору розкопу I. Він вищий від попередніх місць розкопів на 0,8–1,00 м і має неправильно-овальну форму видовжену з півночі на південь розмірами 60×90 м. Розкоп III охопив два сектори. Сектор I розміщено на найвищій північній ділянці пагорба. Він спочатку мав вигляд двометрової траншеї довжиною 20 м витягнутої із заходу на схід і розділеної на квадрати 2×2 м. До південної стінки траншеї зроблено прирізку у вигляді ще однієї двометрової траншеї довжиною 10 м об'єднаної з попередньою у суцільну ділянку загальною площею 60 м² (рис. 11; 12).

У секторі зафіксовано досить просту стратиграфічну колонку: 0–5–7 см – дерновий шар; 5–7 см – 22–35 см – орний шар (сірий гумусований пісок); 22–35 см – 38–55 см – темно-коричневий легко гумусований пісок з включеннями жовтого піску; 38–55 см – і глибше – жовтий материковий пісок з окремими вкрапленнями охристих залізистих конкрецій.

У культурному шарі сектора I на глибині 0,2–0,4 м у перевідкладеному стані знайдено 18 дрібних уламків кераміки, чотири крем'яні відщепи та фрагмент крем'яного скребка. Більшість черепків походять переважно з бочків горщиків, які можна віднести до раннього середньовіччя. Вони виготовлені з тіста в якому відчувається значна домішка дрібного піску, добре випалені, сірого або бежевого з темнішими плямами кольору. Разом з тим у цьому горизонті виявлено кілька дуже дрібних фрагментів ліпних посудин – виключно бочків, охристого або сіро-охристого кольору, які виготовлено з глини з невеликою домішкою піску, їх поверхня світло-коричневого або коричнево-сірого кольору, рівна, добре заглажена інколи злегка підлощена. Ймовірно, ця кераміка відноситься до епохи неоліту. З цим хронологічним періодом, можливо, пов'язаний фрагмент крем'яного скребка, який виготовлено з сірого волинського кременю, його довжина 1,7 см і він має заокруглену робочу частину вкриту дрібною ретушшю.

Таким чином у цьому секторі розкопу III виявлено окремі матеріали принаймні двох хронологічних горизонтів – раннього середньовіччя та, ймовірно, доби неоліту. Ніяких слідів об'єктів з якими можна було б пов'язати ці археологічні знахідки не зафіксовано. Можливо, що у досліджену ділянку потрапила периферійна частина поселення.

Сектор II закладено як продовження другої траншеї сектора I з відступом на 10 м

у південному напрямку від останнього квадрата (рис. 11). Сектори не об'єднувалися у суцільну площу оскільки між ними пролягла польова дорога. На початковому етапі розкопок сектор II мав вигляд двометрової траншеї витягнутої з півночі на південь завдовжки у 50 м. Після того як

Рис. 14. Любеля III, Жовківського району. Розкоп III. Фото об'єкта 2
Fig. 14. Ljubelja III, Zhovkva district. Excavation area III. Photo of object 2

у цій траншеї появилися сліди археологічних об'єктів, контури яких виходили за її межі, до неї було зроблено дві прирізки. Перша з них довжиною 22 м і шириною 3 м розширила траншею до розмірів розкопу у східному напрямку. Другу прирізку розміром 2×5 м зроблено до західної стінки первісної траншеї. Окрім того, перпендикулярно до найпівденніше розташованого квадрата 50 м траншеї, закладено ще одну траншею розміром 2×20 м, видовжену із заходу на схід (рис. 11). В результаті сектор II охопив загальну площу у 213 м².

Знахідки з культурного шару сектора II переважно залягали на глибині 0,2–0,4 м і рідше зустрічалися у прошарках на глибині 0,4–0,6 м. Під час досліджень усієї площі сектора виявлено 146 уламків кераміки, 6 крем'яних відщепів та кам'яний брусок. Ці матеріали діляться принаймні на два культурно-хронологічні періоди: добу раннього середньовіччя та епоху неоліту, а можливо й ранньозалізний час.

Старший горизонт культурного шару у секторі II представлений кількома уламками дрібних ліпних посудин. Два дещо більші фрагменти виявлено в орному шарі на глибині 0,2–0,4 м. Перший з них – це уламок стінки посудини товщиною 0,7 см. Зовнішня поверхня досить рівна, легко заглажена, коричнево-охристого кольору, ангобована. На ній помітні незначні сліди обтирання віхтем. Внутрішня поверхня нерівна, шорстка, темно-сірого кольору. У переломі кераміка двошарова і двобарвна, чорно-охристого кольору. В тісті помітна незначна домішка піску, випал добрий. Ймовірно, кераміка датується добою неоліту. Другий фрагмент бочка посудини має товщину 0,8 см. Його зовнішня поверхня нерівна, трохи заглажена, дещо “масна”, коричневого кольору, внутрішня ледь шорстка, чорного кольору. У зломі черепок двошаровий – основний шар (внутрішній) чорний, зовнішній – тонкий, коричневого кольору. У тісті незначні домішки дрібних крихт шамоту, випал добрий. Можливо, що це уламок посудини ранньозалізного часу.

Окрім уламків ліпної кераміки в культурному шарі сектору II виявлено майже повністю збережену кам'яну сокиру з пористої вапнякової породи та скол з сірого волинського кременю, можливо, від шліфованої сокири. Ймовірно, що вони відносяться до нижнього горизонту пам'ятки, засвідченого окремими крем'яними знахідками, уламками ліпної кераміки доби неоліту та шістьма крем'яними відщепами.

Артефакти з молодшого культурно-хронологічного горизонту кількісно абсолютно переважають серед знахідок з культурного шару. Вони представлені 143 уламками кружальних посудин, серед яких найбільше стінок горщиків (134), 8 донець, один вінчик та уламок кам'яного точильного бруска. Вся кераміка виготовлена з тіста в якому простежується велика домішка дрібного піску, тому уламки горщиків мають рівну, але шорстку поверхню. Вона має темно-охристий, сірий або темно-сірий з майже чорними плямами колір зовнішньої і внутрішньої поверхонь. Товщина стінок посудин коливається у межах 0,3–0,7 см, випал добрий, пічний. У зламі черепки бувають одношарові чорні, тришарові з темнішим і найтовщим середнім прошарком та тонкими світлішими прошарками на зовнішній і внутрішній поверхнях. На окремих стінках простежується орнаментация пасмами горизонтальних заглиблених ліній. Денця таких посудин плоскі, рідше легко вгнуті до середини. За усіма ознаками таку кераміку можна приблизно датувати XII – початком XIII ст.

Частина кам'яного точильного бруска має прямокутну форму довжиною 3,5 см, шириною 2,2 см і товщиною 1,5–1,8 см та вигладжену на усіх площинах поверхню. Знахідка, очевидно, пов'язується з горизонтом раннього середньовіччя.

У процесі досліджень сектора II відкрито вісім об'єктів. Вони сконцентровані переважно у північній частині сектора, приблизно у центрі піщаного пагорба (рис. 11).

Об'єкт 1 виявлено у квадраті 11–12 є. Його перші сліди простежено вже на глибині 0,2 м у вигляді розтягнутих плугом слідів попелу та деревних вугликів. Вони утворювали доволі невиразну видовжену овальну форму розширену з північної сторони і звужену з протилежного південного боку. Проте вже на глибині 0,30 м об'єкт набрав дещо виразнішої неправильно округлої форми розмірами 1,16×1,20 м. Він був заповнений гумусованим піском темно-коричневого кольору з включеннями більших чи менших скупчень попелу та деревних

вугликів. Очевидно, цей об'єкт можна інтерпретувати як вогнище. Його переріз зроблено вздовж довшої осі захід–схід. Він показав, що вогнище мало лінзовидний профіль, найбільша товщина якого простежувалася у центральній його частині, де вона сягала 20–23 см. У перерізі також чітко помітно ті частини вогнища, які були зрізані плужною оранкою.

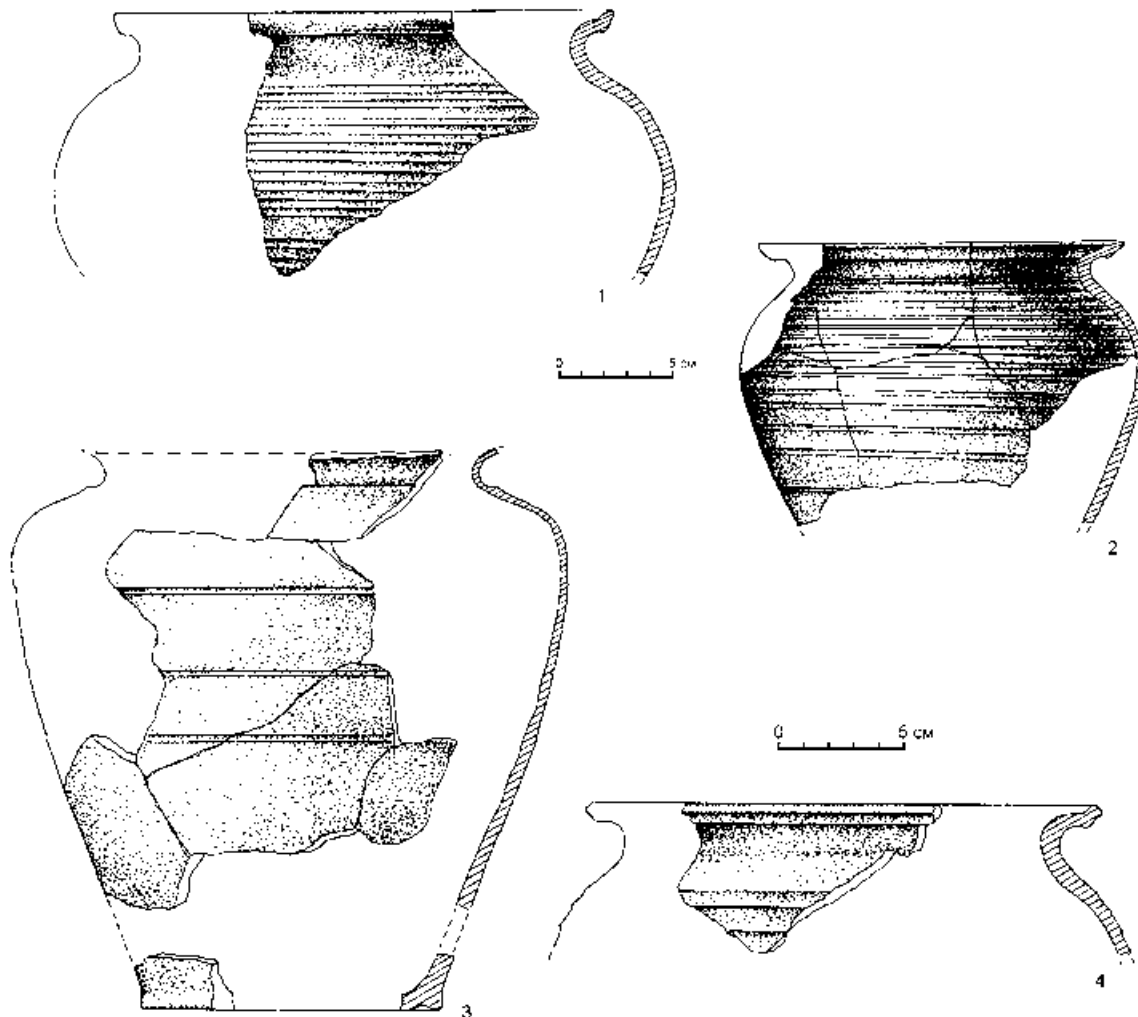

Рис. 15. Любеля III, Жовківського району. Розкоп III. Кераміка з об'єкта 2
Fig. 15. Ljubelja III, Zhovkva district. Excavation area III. Ceramic ware from object 2

У заповненні об'єкта виявлено 24 фрагменти кераміки, серед яких один уламок ліпного орнаментованого вінчика, два фрагменти вінчиків кружальних горщиків, крем'яну пластину і відщеп та дві тваринні кісточки. Об'єкт 1 слід датувати за найпізнішими матеріалами, серед яких приблизно до XII ст. можна зарахувати два фрагменти вінець кружальних горщиків. Перший з них виготовлено з тіста у якому спостерігається домішка дрібного піску, його зовнішня поверхня має сіро-коричневий колір, внутрішня коричневий. Товщина черепка на шийці 0,4 см, випал добрий, одношаровий. Фрагмент належав горщику, у якого вінця відігнуті назовні, трохи потовщені і манжетоподібно сформовані по зовнішньому краю. Діаметр посудини по вінцях 14 см. Другий уламок вінчика відноситься до горщика з діаметром 16 см у верхній частині. Він виготовлений з такого ж тіста, має сірий колір внутрішньої і зовнішньої поверхонь, добре випалений, одношаровий у зломі. Вінця горщика відігнуті назовні, манжетоподібно профільовані із зовнішнього краю. З внутрішнього боку вінець простежується закраїнка. Товщина фрагмента на шийці 0,6 см. У засипку об'єкта 1, очевидно, з культурного шару потрапив фрагмент ліпної тонкостінної посудини. Вона виготовлена з глини майже без

домішки піску, має бежевий колір внутрішньої і зовнішньої поверхні, слабкий випал. Вінця у посудини прямі, трохи потоншені і заокруглені у верхній частині, їх товщина 0,4–0,5 см. На зовнішній поверхні під краєм вінець нанесено ряд навскісних жолобків. Можливо, що цей фрагмент посудини відноситься до епохи неоліту. Хронологічно до цього ж часу можна зарахувати вигнуту у профілі крем'яну пластину, довжиною 4,7 см, виготовлену з сірого волинського кременю.

Об'єкт 2 відкрито у квадраті 2–3 є на глибині 0,3 м у вигляді видовженої з південного сходу на північний захід плями неправильної овальної форми (рис. 14). Довжина плями 1,80 м, найбільша ширина 0,85 м (рис. 13, 1). Пляма була заповнена гумусованим піском коричневого кольору з вкрапленнями сіруватого попелу та окремими включеннями скупчень деревного вугілля і дрібних уламків кружальної кераміки. Переріз об'єкта зроблено по лінії схід–захід в місці найінтенсивнішого заповнення попелом та деревними вугликами. Він показав, що у профілі об'єкт мав лінзоподібну форму і був інтенсивно заповнений попелом, вугликами, шматками глиняної обмазки та уламками кераміки (рис. 13, 1). Дно об'єкта було нерівне внаслідок неоднакового проникнення заповнення у материковий пісок і опущене на 0,30 м або до глибини 0,60 від нульового репера у центральній частині. На дні об'єкта у його південно-східній частині виявлено велике скупчення кераміки (рис. 14). Серед знахідок вже у польових умовах зауважено можливість бодай часткової реставрації верхніх частин окремих горщиків. Декілька більших фрагментів кераміки зафіксовано також у північно-західній половині об'єкта ближче до його краю. Загалом у об'єкті 2 виявлено 88 уламків кружальної кераміки, серед якої виявилось 76 бочків горщиків, 11 вінець та одне денце. Під час камерального опрацювання цього матеріалу вдалося реставрувати верхні частини чотирьох посудин, що дозволило в цілому охарактеризувати керамічний комплекс з цього об'єкта та приблизно визначити його відносну хронологію.

Перша з посудин мала сильно випуклі плічки та тулуб, стінки якого дуже виразно звужуються до дна, тому цілком можливо, що це був не горщик, а макітра (рис. 15, 1). Її виготовлено з глини у якій спостерігається велика домішка дрібного піску. Вона має зовнішню і внутрішню поверхні сірого кольору з темнішими плямами в окремих місцях, добре випалена, одношарова, чорного або темно-сірого кольору у зломі. Діаметр посудини по вінцях 22 см, товщина стінок 0,4–0,6 см. Вінця плавно розхилені назовні, манжетоподібно зрізані по зовнішньому краю, з внутрішнього боку потоншені, заокруглені з добре профільованою закраїною. Починаючи від шийки посудини на плічках та бочках нанесено орнамент із горизонтальних заглиблених ліній, проміжок між якими поступово зростає до дна посудини.

Другий горщик має більш видовжені пропорції, його діаметр по вінцях становить 16 см (рис. 15, 2). Зовнішня і внутрішня поверхні мають темно-охристий з темно-сірими або майже чорними плямами колір. Випал добрий, одношаровий темно-охристого або сірого кольору. Товщина стінок 0,3–0,5 см. Тісто має домішку дуже дрібного піску, поверхня посудини старанно вигладжена. Нижче шийки поверхня оздоблена орнаментом спочатку з щільно нанесених горизонтальних легко заглиблених ліній, які стають рідшими що раз ближче до дна горщика. Вінця посудини розхилені назовні, потоншені та заокруглені у верхній частині. Своєю формою вона ближче до горщиків X–XI ст., але товщина стінок та спосіб формування вінця дозволяють датувати його приблизно XII ст.

Профіль третього горщик вдалося реконструювати завдяки склесним значним частинам плічок і тулуба та фрагменту денця (рис. 15, 3). Він має сильно підняті і дуже розширені плічка, плавно звужені до дна стінки, плоске з невеликим піддоном біля стінки дно та виразно виділену розхилену назовні шийку. На жаль у посудині відсутній край вінець, що не дозволяє скласти повної уяви про її вигляд. Поверхня горщика сіра, в окремих місцях з темно-сірими плямами. Випал добрий, одношаровий сірого або темно-сірого забарвлення. Горщик вирізняється дуже тонкими стінками у верхній половині (0,2–0,3 см) та товстими у придонній частині (0,5–0,6 см). Приблизна висота горщика 22,5 см, найбільша ширина на плічках 22 см, діаметр денця

12 см, діаметр вінець приблизно 16 см. Тулуб посудини оздоблений трьома горизонтальними заглибленими лініями, нанесеними досить рідко між собою у проміжку 2,3 та 3,0 см.

Ще один невеликий фрагмент вінця належав горщику, який за своїм профілем подібний до першої посудини (рис. 15,4). Його діаметр 20 см, тісто має значну домішку піску. Зовнішня і внутрішня поверхня сірого або темно-сірого кольору, випал добрий, трьохшаровий з темно-сірим майже чорним і найтовстішим середнім прошарком та тонкими і світлішими прошарками із внутрішнього і зовнішнього боків. Вінця розхилені назовні, косо зрізані зверху і карнизоподібно профільовані на зовнішній площині, з внутрішнього боку вони мають добре помітну закраїну. На плічках нанесено три ряди широких горизонтально розмішених заглиблених ліній. Профілювання посудин з об'єкта 2, спосіб формування вінця, особливості орнаментативної та інші ознаки дозволяють датувати їх приблизно XII ст. Разом з тим вони зберігають окремі особливості горщиків давнішого періоду, зокрема XI ст.

Об'єкт 3 виявлено у квадраті 23 є на глибині 0,35 м (рис. 11). За своїм виглядом, характером заповнення він повністю вирізнявся серед усіх об'єктів, відкритих у секторі II третього розкопу. На глибині 0,45 м об'єкт мав досить аморфну овальноподібну форму з невиразними краями і був заповнений темно-охристими піщаними конкреціями з включеннями плям піску сірого кольору щільнішої консистенції. Його розміри становили: по лінії захід – схід – 1,10 м, північ – південь – 0,70 м. Переріз об'єкта, зроблений вздовж довшої осі, виявив його нерівне, сильно розчленоване дно, яке у найглибших місцях сягало 10–14 см, а в заповненні спостерігалися таке ж чередування піску як і в плані на рівні 0,45 м. Жодних знахідок в заповненні не виявлено. Складається враження, що тут підготували зі згаданих щільніших прошарків піску якусь основу для наступного облаштування, можливо, вогнища, але так її і не використали.

Рис. 16. Любеля III, Жовківського району. Розкоп III. Фото об'єкта 6
Fig. 16. Ljubelja III, Zhovkva district. Excavation area III. Photo of object 6

Об'єкт 4 відкрито у квадратах 6–7е, с. Його первісні сліди у вигляді видовженої плями неправильно-овальної форми зафіксовано вже на глибині 0,3 м. Пляма мала заповнення світло-коричневого кольору і продовжувалася за межі західної стінки сектора II. Для повного розкриття цього об'єкта, як і сусіднього йому об'єкта 5, до західної стінки сектора II зроблено прирізку довжиною 5 м і шириною 2 м та поглиблено ділянку з повністю відкритими його

обрисами ще на 0,1 м. На глибині 0,4 м контур об'єкта та його заповнення читалося набагато виразніше (рис. 18). Об'єкт мав підпрямокутну форму із заокругленими кутами і був витягнутий приблизно зі сходу на захід зі значним відхиленням на південь, що наближувало його до південно-західної орієнтації. Обміри об'єкта на цьому рівні показали різні дані щодо його окремих стінок: довжина північної стінки 2,32 м, південної коротшої стінки 2,10 м, ширина східної стінки 0,86 м, західної 1,04 м. Довжина об'єкта по довшій центральній осі 2,40 м, ширина вздовж поперечної осі 0,98 м. На цьому рівні об'єкт був заповнений гумусованим піском темно-коричневого кольору з виразними темнішими плямами у центрі та біля західної стінки. Від рівня 0,40 м розпочато переріз об'єкта вздовж довшої осі шляхом поглиблення його південної половини на 15 см. У процесі цих робіт виявилось, що маємо справу з похованням, оскільки на глибині 0,50–0,55 м у цій частині об'єкта розчищено кістки передпліччя, частини тазової і стегнової кісток та гомілкові кістки. Подальші дослідження проведено способом пластичної розчистки скелета похованої особи. Поховання розміщувалося у ямі підпрямокутної форми, зі згаданими вище розмірами, яка була заглиблена у материковий пісок на 0,30 см. Скелет лежав на спині у випростаному положенні з легко зігнутими ногами і був орієнтований головою на захід зі значним відхиленням на південь. Руки, наскільки можна судити зі стану збереження кісток, були витягнуті вздовж тіла, голова повернута вправо. Стан збереження кісток виявився не дуже добрим, оскільки не збереглися фаланги рук та ніг, наявні не усі хребтові кістки, ребра, лопатки, ліве передпліччя та ін. (рис. 19). Не в кращому стані збереглися кістки черепа – нижня щелепа, скроневі кістки, лобна й тім'яна кістки мали значну кількість тріщин. Загальна довжина збереженого скелета становила 1,60 м, що звичайно ж не дає об'єктивної інформації про справжній ріст похованої особи, оскільки багато кісток скелета зміщені або й відсутні.

Під час розчистки поховання у гумусованому піску виявлено 30 дуже дрібних фрагментів кружальної кераміки княжої доби, серед яких один уламок денця і 29 уламків бочків та дві кісточки птахів. Можливо, що вони потрапили у засипку поховання з культурного шару під час захоронення цієї особи. Трохи вище колінного суглоба правої ноги поховання (14 см), з внутрішнього боку стегнової кістки зафіксовано крем'яний відщеп з так званого волинського кременя. Він мав неправильно овальну форму довжиною 3,7 см і шириною 1,8 см, потоншені краї і лежав плоскою стороною на піску. Важко встановити, чи цей артефакт належав до поховального інвентаря чи, що імовірніше, потрапив на це місце випадково з іншими знахідками під час захоронення померлої особи. Інших предметів, які можна б зарахувати до поховального інвентаря не виявлено.

Відкриття на місці дослідженого поселення тілопокладного ґрунтового поховання стало дещо несподіваним. Захоронення було здійснене за християнськими канонами у випростаному положенні, в ямі видовженої прямокутної форми із заокругленими кутами, орієнтоване головою приблизно на захід і не супроводжувалося поховальним інвентарем. У піщаній засипці поховання віднайдено кілька уламків кераміки, яка синхронна часу існування поселення та крем'яний відщеп. Враховуючи ці дані, можна допускати, що поховання здійснено не раніше XIII ст. Стан збереження кістяка досить поганий, що могло б свідчити про його досить тривале перебування у піщаному ґрунті. Можливо, що тут поховали одного з мешканців цього тимчасового поселення. Для визначення часу захоронення, статі та віку похованої особи необхідні додаткові антропологічні дослідження та радіовуглецеве датування.

Об'єкт 5 зафіксовано у квадраті 8–9 е, е (рис. 11). Його перші сліди вдалося простежити вже на глибині 0,2 м у вигляді розтягнутої плугом плями неправильно-овальної форми розміром 1,06×1,10 м. Дещо виразніше контури об'єкта читалися на глибині 0,3 м, на поверхні якого виступили темно-коричневого кольору скупчення гумусованого піску, сірого попелу, окремих вугликів та уламків кераміки. Об'єкт, який, можливо, використовувався як яма-вогнище, перерізано вздовж лінії схід – захід. Переріз виявив його лінзоподібний профіль найбільше заглиблений у центральній частині, де він залягав на 0,20 м нижче від рівня чіткої фіксації об'єкта в плані. Другу, північну частину об'єкта вибрано пластично. Під час її

вибирання у заповненні об'єкта 5 виявлено шість уламків кераміки гончарних посудин. Серед них виявилося п'ять дрібних фрагментів бочків та більший уламок денця горщика, який лежав на дні об'єкта. Денце виготовлено з добре відмученої глини з домішкою дуже дрібного піску. Воно має сіро-охристого кольору зовнішню поверхню і сіру з темними плямами внутрішню. Денце було плоске, мало діаметр 8,4 см і товщину 0,6 см. Відсутність серед уламків кераміки,

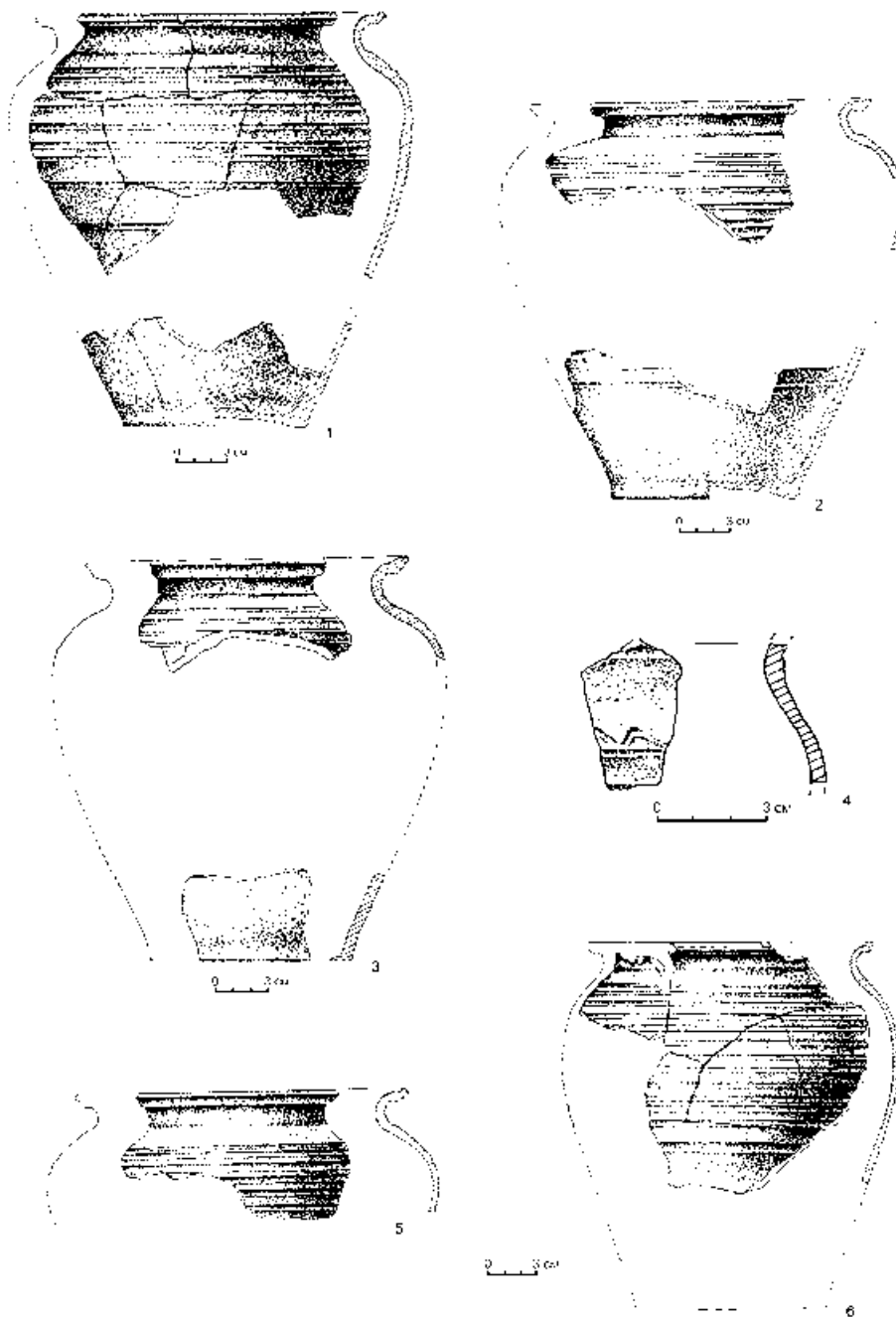

Рис. 17. Любеля III, Жовківського району. Розкоп III. Кераміка з об'єкта 6
Fig. 17. Ljubelja III, Zhovkva district. Excavation area III. Ceramic ware from object 6

виявлених у заповненні цього об'єкта, вінчиків посудин, дозволяє хіба що приблизно зарахувати його до раннього середньовіччя.

Об'єкт 6 виявлено у квадратах 5–6 є, ж (рис. 11). Його виразні контури зафіксовано на глибині 0,5 м у вигляді неправильно овальної плями витягнутої приблизно з півдня на північ.

Пляма мала коричневий колір з темно-коричневою або майже чорною центральною частиною і була заповнена такого ж кольору гумусованим піском з включеннями попелу, деревних вугликів, шматків кераміки, обмазки та кісток тварин і птахів. Довжина об'єкта 1,90 м, ширина 1,30 м (рис. 13, II). Переріз об'єкта зроблено вздовж довшої осі, приблизно у напрямку південь – північ. Він показав, що об'єкт мав коритоподібний профіль дна з найглибшою південною частиною, опущеною в окремих місцях до глибини 0,80 м або на 0,26 м від рівня його фіксації. Під час пластичного вибирання східної частини об'єкту на його дні виявлено два скупчення уламків кераміки (рис. 16).

Всього у заповненні та на дні об'єкта 6 виявлено 133 уламки кераміки (15 вінець, 14 донець, 104 бочки), 35 кісток тварин та птахів та кілька шматків обмазки. Під час камерального опрацювання керамічного матеріалу вдалося реставрувати та приблизно реконструювати вигляд кількох горщиків.

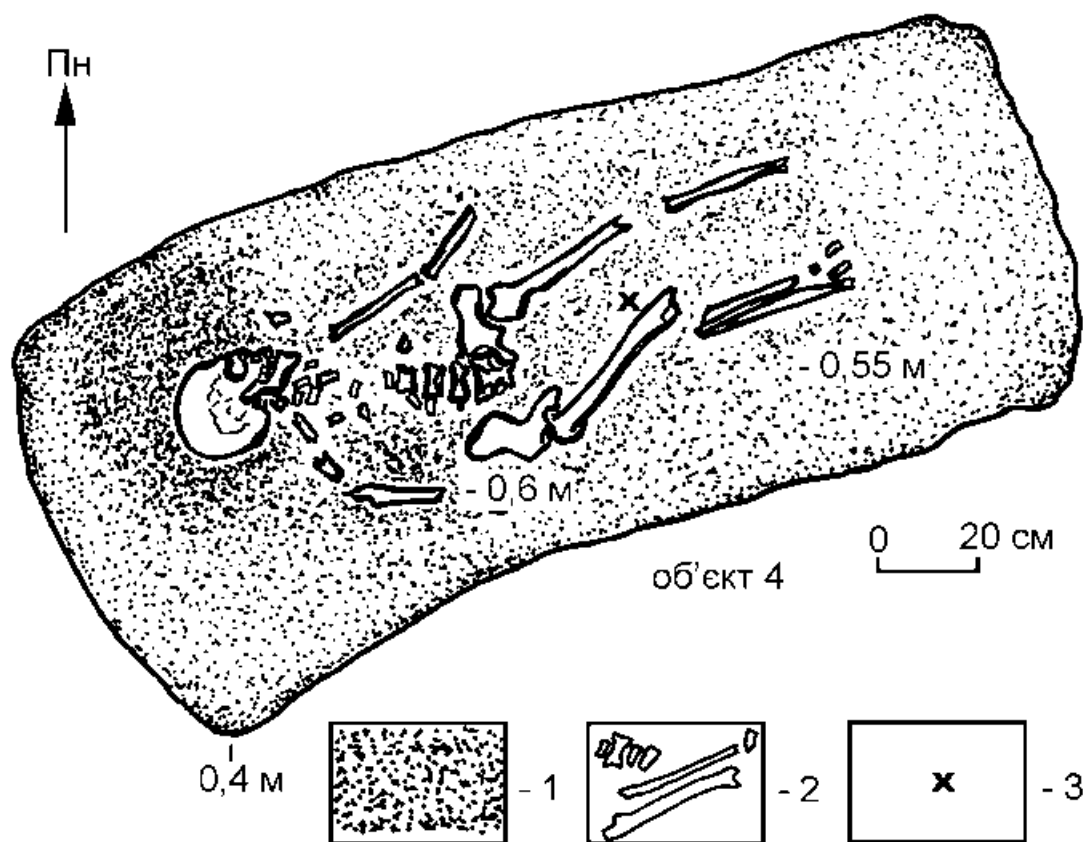

Рис. 18. Любеля III, Жовківського району. Розкоп III. План поховання (об'єкт 4). Умовні позначення: 1 – заповнення поховальної ями з піску світло-коричневого кольору; 2 – кістки; 3 – крем'яний відщеп
 Fig. 18. Ljubelja III. Zhovkva district. Excavated area III. Plan of burial (object 4). Conventional marks: 1 – infill of burial pit, which includes light-brown sand; 2 – bones; 3 – flint flake

Для одного з них забракло заледве одного фрагмента бочка висотою 2,5–3 см для абсолютно точного відтворення його повного профілю (рис. 17, I). Горщик має яйцеподібну форму тулуба, конічно звужені до дна стінки, високо підняті широкі плічка, добре виділену шийку та вгнуте у середину дно. Горщик виготовлено з глиняного тіста, що має значну домішку піску. Його поверхня рівна, старанно вигладжена. Зовнішня її сторона має темно-сірий, місцями майже чорний колір, внутрішня такого ж забарвлення. Горщик добре випалений, одношаровий у зломі, темно-сірого кольору. Його висота 25 см, діаметр по вінцях 20,5 см, діаметр дна 11 см, товщина стінок від 0,4 до 0,6 см. Дно горщика легко вгнуте у середину, з дуже нерівною горбкуватою поверхнею, що утворилася можливо під час зрізання з

гончарного круга. Його товщина у різних місцях 0,4–0,6 см. Вінця горщика розхилені назовні, карнизоподібно профільовані та гостро звужені із зовнішнього краю, на внутрішньому боці вінець виділена закраїна. Від плічок вниз поверхня посудини орнаментована горизонтальними заглибленими лініями, шириною 2–3 мм, які вкривають трохи більше половини горщика. Проміжок між лініями збільшується що раз ближче до дна горщика. Нижня частина посудини неорнаментована.

За фактурою, кольором, способом орнаментатії, формою дна до першого горщика дуже подібна друга посудина. Її виготовлено з тіста, яке має значну домішку піску. Від горщика збереглася верхня частина, яка дає уявлення про вінця, шийку і плічка та дно і придонна частина, збережена трохи більше на третину його висоти (рис. 17, 2). Горщик мав яйцеподібну форму тулуба з високо піднятими і розширеними плічками, виділеною шийкою, конічно звуженими до дна стінками та вгнутим в середину дном. Висота посудини 23,5 см, діаметр дна 11 см, діаметр по вінцях 20 см, найбільша ширина плічок 24 см, діаметр шийки 17,5 см. Товщина стінок горщика у різних місцях 0,3–0,5 см, дна 0,3–0,4 см. Порівняно з краями центр дна вгнутий на 0,8 см. Дві третини поверхні посудини, починаючи від плічок, вкриває орнамент у вигляді горизонтальних заглиблених ліній, котрі як і на першій посудині, розміщуються щораз рідше в міру наближення до денця горщика. Дещо по іншому, ніж у першому випадку, сформовано вінця посудини. Вони сильно розхилені назовні, манжетоподібно профільовані із зовнішнього краю, а з внутрішнього боку простежується виразно виділена закраїнка.

Від ще одного горщика збереглися тільки два фрагменти – частина вінчика з шийкою і бочком висотою 6 см та уламок денця з частиною стінки висотою 5,7 см. Ці фрагменти дозволяють доволі умовно реконструювати вигляд цієї посудини. Вона, очевидно, мала яйцеподібну форму тулуба з конічно звуженими до дна стінками, високо підняті плічка, плавно розхилену назовні шийку та плоске дно. Висота горщика 23 см, найбільша ширина на плічках становила майже 22,5 см, діаметр дна 11,5 см, діаметр по вінцях 18 см (рис. 17, 3). Горщик виготовлено з глиняного тіста, що містить дуже велику домішку піску, через що його поверхня шорстка, хоча добре вигладжена. Внутрішня і зовнішня поверхні мають сірий колір, який набирає темнішого відтінку у нижній частині ближче до дна посудини. Випал добрий, одношаровий, темно-сірого або майже чорного кольору. Товщина стінок 0,4–0,6 см, товщина дна у збереженій частині 0,2 см. Вінця горщика розхилені назовні, потовщені з карнизоподібно профільованою внутрішньою поверхнею, яка доповнюється виразною закраїнкою. Зовнішня поверхня вінець має манжетоподібний профіль. Як і на двох попередніх посудинах, на бочках горщика нанесено орнамент із заглиблених горизонтальних ліній.

Усі три посудини з об'єкту 6 за основними пропорціями, кольором поверхні, складом тіста, способом орнаментатії дуже близькі між собою, відрізняючись лише певними деталями у формуванні вінця. Можливо, що вони засвідчують їх виготовлення одним майстром – гончарем або ж певними традиціями і “модою” окремої гончарної майстерні. Хронологічно такі форми горщиків близькі до керамічних комплексів XII початку XIII ст. у західноукраїнському регіоні, хоча на них відчуваються певні риси посудин попереднього періоду.

Серед численної колекції керамічних уламків з об'єкту 6 виділяються своїм кольором кілька черепків, які як виявилось відносяться до двох окремих горщиків. Один з них вдалося склеїти приблизно на дві третини його висоти (відсутня тільки нижня частина і дно). Горщик має цеглястий колір зовнішньої та внутрішньої поверхні інколи з плямами сірого кольору. Він виготовлений з добре відмученої глини з домішками дрібного піску, добре випалений, трьохшаровий, у зламі спостерігається товстіший темно-сірого кольору основний прошарок та тоненькі цеглястого кольору прошарки із внутрішнього і зовнішнього боків. Товщина стінок у різних місцях становить від 0,3 до 0,5 см. Горщик має яйцеподібну форму тулуба, конічно звужені до дна стінки, плавно розхилену шийку. Його висота могла сягати 23–24 см, найбільша ширина (21 см) припадає на рівні двох третин висоти посудини. Діаметр по вінцях 18 см, приблизний діаметр дна 12 см (рис. 17, 6). Вінця плавно розхилені, потовщені, мають горизонтальний зріз. Їх зовнішній край має ледь помітне карнизоподібне профілювання. З

внутрішнього боку на місці можливої закраїнки простежується неглибокий вгин. Поверхня посудини, починаючи від плічок вниз, вкрита щільно проведеними горизонтальними заглибленими лініями, які прикрашають більше ніж половину горщика. Ширина цих ліній та проміжок між ними збільшуються у міру наближення до дна посудини.

Від другого широкогорлого горщика збереглася тільки верхня частина (рис. 17, 5). Для нього характерна значна опуклість бочків і за цією ознакою цей горщик дуже подібний до однієї посудини (макітри) з об'єкту 2 (див.: рис. 15, 1). Діаметр по вінцях – 21 см. Колір його обох поверхонь, склад глиняного тіста, спосіб орнаментатії дуже близькі до попередньої посудини з об'єкту 6. Натомість дещо інший спосіб оформлення вінець. Вони гостропрофільовані, з косо зрізаним зовнішнім краєм та характерною закраїнкою із внутрішнього боку. Такі горщики характерні для кераміки Галицько-Волинської землі XII–XIII ст.

Рис. 19. Любеля III, Жовківського району. Розкоп III. Фото поховання (об'єкт 4)

Fig. 19. Ljubelja III. Zhovkva district. Excavated area III. Photo of burial (object 4)

Серед керамічного матеріалу із заповнення об'єкту 6 виділено доволі значну групу верхніх частин посудин – вінець. Вони мають, за винятком одного уламка темно-охристого кольору, сіру або темно-сіру вигладжену зовнішню і внутрішню поверхні, добрий одношаровий випал, сірий або майже чорний колір черепка у зломі. Товщина стінок коливається від 0,4 до 0,6 см. За способом формування країв вінець серед них можна виділити кілька типів. До першого належать горщики, які мають сильно розхилені вінця, зовнішній край яких має манжетоподібний зріз з нахилом до середини. З внутрішнього боку простежується виразна або менш помітна закраїнка. Інколи верхній край вінець потоншений. Діаметр по вінцях у таких посудин становить 16–20 см, товщина стінок 0,3–0,5 см.

Вінця двох інших горщиків плавно розхилені назовні, їх верхня і зовнішня площини гранчасто сформовані, з внутрішнього боку відсутня виразна закраїнка, а на її місці простежується ледь помітний вгин. Діаметр по вінцях – 14 і 18 см, товщина стінок 0,5–0,6 см. Один уламок вінчика різко виділяється серед усіх керамічних знахідок. Він належав вузькогорлій посудині (діаметр вінець 12 см), у якої вінця різко заломлені назовні, прямі, не виділені, з вертикально зрізаним зовнішнім краєм. Вони відразу переходять у плічка, через що шийка посудини практично відсутня. Товщина стінки 0,5–0,6 см.

У заповненні цього ж об'єкта віднайдено фрагменти денець від трьох різних горщиків. Вони мають темно-сіру зовнішню і світло-сіру внутрішню поверхні. Денця плоскі, добре випалені, одношарові, сірі або майже чорні у зломі. Їх діаметр коливається у межах від 8 до 12 см, товщина стінок біля денця 0,6–0,7 см. Трапився уламок плічка посудини сірого кольору, на якому нанесено орнамент у вигляді двох віддалених на 2,5 см між собою горизонтальних заглиблених ліній. Над нижньою лінією додатково розміщена заглиблена хвиляста лінія (рис. 17, 4). За усіма ознаками кераміка з об'єкту 6 є найпізнішою серед виявлених матеріалів на поселенні Любеля III.

Об'єкт 7 зафіксовано у квадраті 9 ж, з (рис. 11). Його сліди у вигляді доволі аморфної овальноподібної плями видовженої приблизно з півдня на північ з невеликим відхиленням на схід простежено на глибині 0,40–0,45 м. Довжина плями по довшій осі становила 1,94 м, ширина 0,80 м. Очевидно це була вогнищева яма нетривалого використання. Яма була заповнена гумусованим піском сірого, в окремих місцях темно-сірого або майже чорного кольору за рахунок попелу та невеликої кількості дуже дрібних деревних вугликів. Переріз ями, який зроблено вздовж довшої осі, показав, що вона мала у профілі коритоподібну форму з різними рівнями заглиблення її заповнення по усій довжині – від кількох сантиметрів до 15 см. Знахідок у заповненні об'єкта 7 не виявлено.

Об'єкт 8 виявлено у квадраті 8 з на глибині 0,4–0,45 м біля східної стінки сектора. Простежено тільки частково контури його західної частини у вигляді ширшої овальноподібної північної половини розміром 0,34×0,70 м та вузької 10–12 см смужки завдовжки 0,56 м, які мали своє продовження у східній стінці. У заповненні об'єкта, який можливо був вогнищевою ямою, простежувалися сірі й темно-сірі прошарки гумусованого піску, які проникли у пісок світло-бежевого кольору до глибини від кількох до 15–16 см. Під час фіксації перерізу об'єкта по східній стінці сектора та вибирання його заповнення у межах дослідженої площі, виявлено п'ять дуже дрібних уламків стінок кружальних посудин княжої доби. Тому цей об'єкт теж можна зарахувати до княжої доби.

Дослідження поселення Боянець III

Поселення, розташована за 0,5 км від північно-західної околиці села, на витягнутому вздовж лівого берега р. Свині мисі в ур. "За рікою". У 1988 р. Нестерівська госпдоговорна експедиція Інституту суспільних наук та Львівського історичного музею під керівництвом В. Цигилика відкрила тут два об'єкти. Один з них простежено на гл. 0,40 м від денної поверхні. Він мав вигляд заглиблення неправильної чотирикутної форми, видовженого по лінії схід–захід, розміром 2,60×3,80 м і глибиною до 0,30 м від рівня виявлення. У перерізі воно мало коритоподібний профіль і було заповнене гумусованою землею перемішаною з камінням, шматками глиняної обмазки, вугликами та фрагментами гончарної кераміки. Друге заглиблення розміром 1,20×2,60 м та глибиною 0,20 м від рівня фіксації було заповнене шаром деревного вугілля і шматками глиняної обмазки та уламками кераміки [Михальчишин, Цигилик, 1991, с. 68].

Кераміка виявлена у двох заглибленнях однотипна, виготовлена з глини з домішкою піску. Поверхня значної частини посуду зовні має світло-сірий або коричневий колір, внутрішня поверхня темно-сірого або чорного кольору. Діаметр вінець 12–18 см і тільки одна широкогорла посудина мала діаметр 37 см, товщина стінок 10 мм. Вінець у горщиків відхилені, потовщені, карнизоподібно профільовані, шийка добре виражена, на окремих посудинах відділена від тулуба невеликим уступом. Денця горщиків плоскі, мають діаметр 7–12 см, одне денце злегка вгнуте, інше на невеликому піддоні [Цигилик, Михальчишин, 1989, с. 3–4, табл. III; IV]. Кераміка виявлена у двох спорудах має характерні ознаки для кінця X–XI ст. Цікаво, що неподалік цього поселення цією ж експедицією відкрито ще одну пам'ятку Боянець VI (урочище "Станіславка"), де з поверхні зібрано таку ж кераміку з карнизоподібним профільованням вінець [Цигилик, Михальчишин, 1989, с. 5, табл. V, 16, 17].

До питання локалізації “Белзьких полів”

Результати проведених досліджень пам'яток княжої доби на рівнинній частині Малеого Полісся Львівщини між Жовквою і Белзом свідчать, що вони мають певну часову особливість. Переважна більшість цих поселень датується Х–ХІІ ст. і тільки у декількох випадках тут фіксуються матеріали ХІІІ ст. Культурний шар на поселеннях відзначається слабою насиченістю артефактами, спостерігається незначна глибина заповнень у об'єктах, серед яких переважають споруди нежитлового призначення. Ймовірно, що ці пам'ятки функціонували у Х–ХІІ ст. як тимчасові або сезонні стійбища пастухів і їх кількість у ХІІІ ст. відчутно зменшилась.

Нам здається, що у зв'язку з результатами стаціонарних досліджень поселень поблизу с. Реклинець на Сокальщині, Любеля ІІІ, Любеля ІV, Боянець ІІІ на Жовківщині та розвідкових обстежень на рівнинній частині Малеого Полісся Львівщини варто порушити питання про можливу локалізацію на цій території т. зв. “Белзьких полів”.

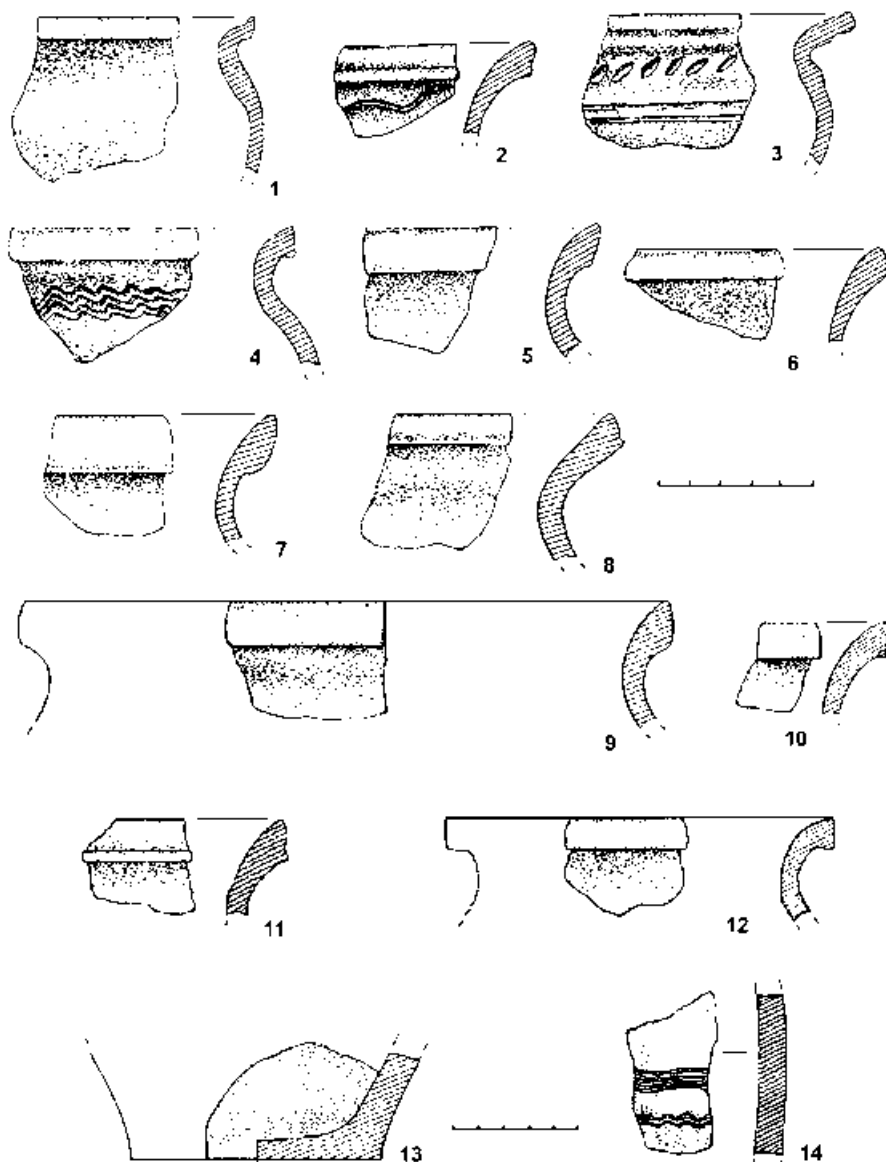

Рис. 20. Фрагменти кераміки з поверхневих обстежень: 1–4 – Добросин (Жовківський р-н); 5, 7, 8 – Деревня (Жовківський р-н); 6 – Кулява (Жовківський р-н); 9, 13, 14 – Острів ІV (Сокальський р-н); 10, 11, 12 – Острів ІІІ (Сокальський р-н)

Fig. 20. Fragment of ceramic from surface surveys: 1–4 – Dobrosyn (Zhovkva district); 5, 7, 8 – Derevnja (Zhovkva district); 6 – Kuljava (Zhovkva district); 9, 13, 14 – Ostriv IV (Sokal' district); 10, 11, 12 – Ostriv III (Sokal' district)

У Галицько-Волинському літописі під 1259 р. вміщено запис про пожежу у Холмі, описуючи яку автор згадує “белзькі поля”: “Данило ж і Василько все одно збиралися удвох, маючи намір битися з татарами. Але прилучилося ото за гріхи [наші] загорітися Холмові через окаянну бабу, – та про це ми потім напишемо: про спорудження города, і прикрасу церкви, і про велику загибель його, так що всі жалкували, – і полум'я було таке, що зо всієї землі [Холмської] заграву [було] видіти. Навіть і зо Львова дивлячись, було видно [її] **по белзьких полях** от палахкотіння сильного полум'я” [Літопис Руський, с. 417].

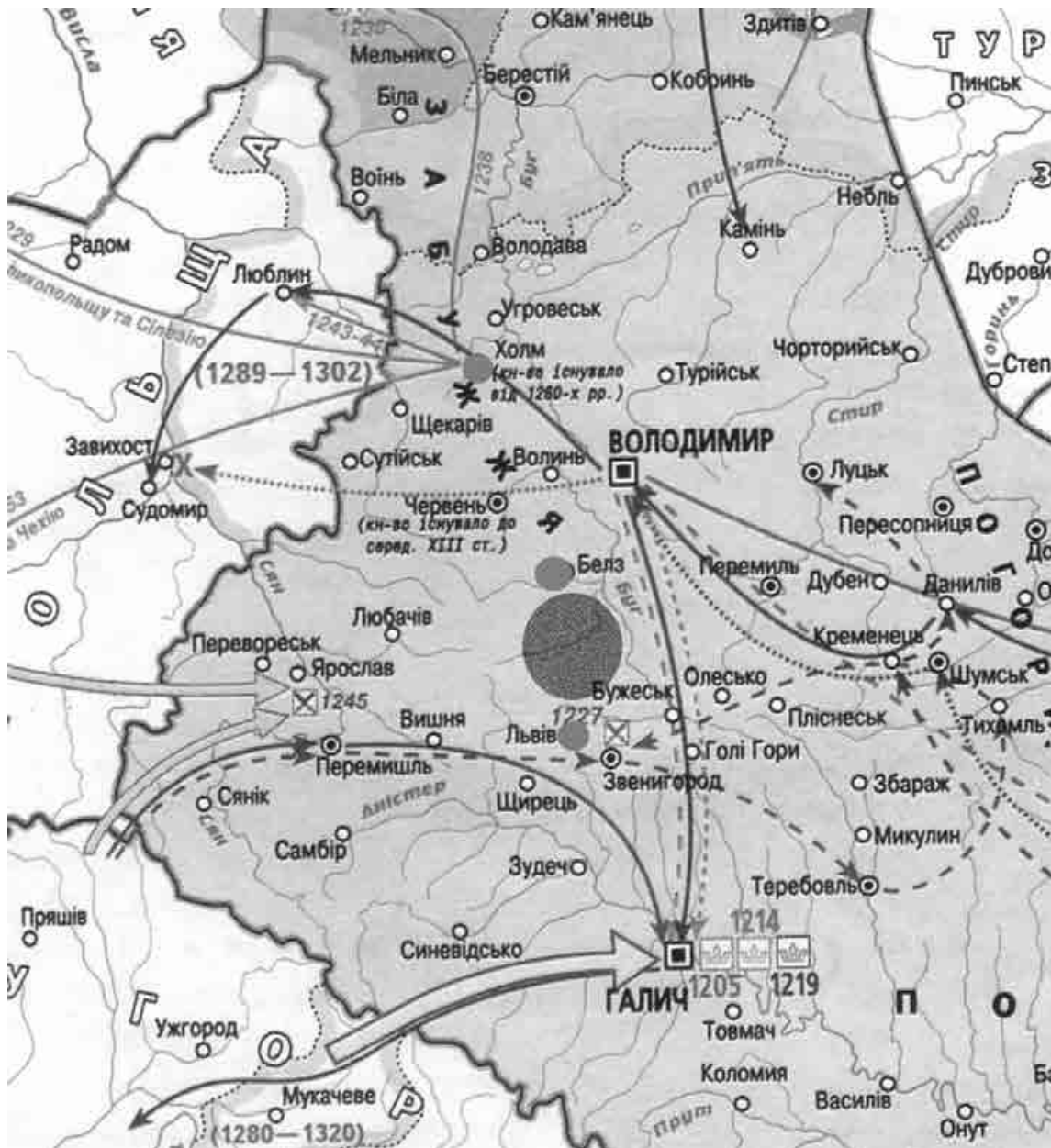

Рис. 21. Карта можливої локалізації “Белзьких полів” (позначена темно-сірим кругом)
 Fig. 21. Map of Possible localization of Belz'ki fields (marked by dark-blue circle)

Історики вже давно і неодноразово цікавилися цим записом, оскільки у ньому є інформація про велику пожежу Холма і тут же маємо першу згадку про Львів. Вони прийшли до висновку, що цю подію треба датувати 1256 роком [Білецький, 1956, с. 19–20]. Натомість майже не звертали увагу на присутнє у цьому повідомленні ще одне історико-географічне визначення – “белзькі поля”. Тільки Р. Зубик у своєму дослідженні про княжий Львів вважав,

що “белзькі поля – це не поле під Белзом, ані рівнина, що стелиться на північ від львівських гір, але точно означене місце на Клепарові, де ще в XVI ст. стояв міський фільварок” [Зубик, 2003]. Таку ж думку відстоював І. Крип'якевич. У розвідці про Львів княжих часів він писав, що “згадані у джерелах “белзькі поля” лежали біля Клепарова і сьогодні (тобто на середину XX ст.) вже є частиною міста Львова” [Крип'якевич, 1956, с. 21, 24].

Згадки “поля” у писемних джерелах, що описують події X–XIII ст. надзвичайно чисельні, до того ж цей термін вживався у різних значеннях. У літописах під “полем” розуміли відкриті обезліснені, незабудовані рівнини. Доволі часто “поле” фігурує як місце битв або розташування військ чи військових таборів. Його пов'язували з назвами міст або водних артерій поблизу яких воно простягалось чи з певними етнічними групами і племенами. Наведемо декілька прикладів.

До найстарших відносяться назви “полів”, які мали відношення до кочівників південно-руських степів. Так 968 р. датується подія, коли Святослав “прогнав Печенєги в поли”. Відома назва поля від р. Альти – Альтське поле, місце, де було вбито одного з синів великого князя київського Володимира – Бориса. Найчисельнішими є згадки полів прив'язаних до міських поселень. Це, зокрема, згадані у Київському та Галицько-Волинському літописах поля поблизу Мурома, Ростова Великого та Углича (Володимирська та Ярославська області Російської Федерації), Переяслава, Володимира на Волині, Холма, т. зв. Рожне поле в Україні. Відомі поля, які мають відособові назви – Ольгове поле в Чернігівській землі, поблизу західної околиці Чернігова над правим берегом Десни, Перепетове поле та ін. У багатьох випадках конкретна локалізація окремих полів залишається дискусійною [Див.: Андриєвський, 1882, с. 436–456; Lem, 1886; Гошовський, 1939, с. 13–18; Савчин, 2005, с. 4–9]. Наприклад, Альтське поле локалізують десь за 50 км на північний захід від Переяслава або за 4 км від нього в районі с. Борисівка чи на північній околиці Києва, поблизу Кирилівського монастиря на Дорогожичах [Кабанець, 2002, с. 11–15]. У цьому ж ряду слід згадати “Белзькі поля”, семантика назви яких доволі прозора, оскільки вони її отримали від міста Белза, який вперше з'являється на сторінках Повісті временних літ під 1030 р. Сама ж назва “Белзькі поля” досить пізня і виникає на сторінках літопису у зв'язку з уже згадуваними подіями, пов'язаними з пожежею у Холмі та першою згадкою про Львів.

Частина території Малоого Полісся між Жовквою та Белзом справді могла на середину XIII ст. виглядати як поля, оскільки на той час вона залишалася майже не заселеною. Попередніми обстеженнями тут зафіксовано більше 20 поселень княжої доби (див. рис. 1). Вони відкриті поблизу сіл Боянець, Воля-Висоцька, В'язова, Деревня, Добросин, Куличків, Кулява, Любеля Жовківського району та на околиці самої Жовкви. У Сокальському районі поселення цього періоду віднайдені у Великих Мостах, Двірцях, острові, Реклинці, Сільці, Хлівчанах, Шишаках, а у Кам'яно-Буському районі поблизу Желдця [Михальчишин, 1993, с. 18–21, 25, 42–46]. Переважна більшість із них попередньо датується X–XI або XI–XII ст. Такими є, наприклад, фрагменти кераміки зібрані під час поверхневих обстежень поселень поблизу Добросина, Деревні та Куляви на Жовківщині та на двох поселеннях біля Острова на Сокальщині (рис. 20, 1–14). З усіх поселень відомих у цій зоні Малоого Полісся лише на кількох виявлено керамічні матеріали кінця XII – початку XIII ст. тобто приблизно від середини XIII ст. рівнинна частина цієї території залишалася майже незаселеною. Хронологію цих поселень ще необхідно перевіряти у процесі стаціонарних досліджень, але вже й тепер спостерігається тенденція, яка з певною долею умовності вказує на відсутність тут активного заселення території у XIII ст. Однією з причин цього явища, ймовірно, стали зміни клімату. Впродовж другої половини I – на початку II тис. н.е. тривав так званий малий кліматичний оптимум, який характеризувався відносно теплим і сухим кліматом, а рівень ґрунтових вод залягав нижче сучасного. З XIII ст. клімат змінювався на холодніший та більш зволожений і відповідно піднявся рівень ґрунтових вод [Штойко, 2001, с. 28]. Ці процеси особливо впливали на рівнинні території, якими були зони Малоого Полісся, що і привело до припинення існування навіть невеликих поселень чи хутірців у цьому регіоні. Саме тому ми не спостерігаємо інтенсивного заселення території між Жовквою і Белзом у XIII ст., яка могла у цьому часі перетворитися на

так звані “Белзькі поля” (рис. 21). Про значну зволоженість цієї території свідчить також розташований у його північній частині лісовий масив, названий окремими дослідниками як “ліс водний” за відомим ще з латиномовних писемних джерел XV ст. терміном “*silva aquatica*”. Він розміщений на підмоклих ґрунтах і тягнеться від Рави-Руської до Бродів [Janeczek, s. 18]. Незначні сліди людської діяльності у XIII ст. фіксуються тільки на невисоких піщаних підвищеннях серед переважно підмоклої й заболоченої місцевості між Жовквою та Белзом. До того ж це переважно короткотривалі напевно сезонні місця перебування без розбудованої поселенської структури характерної для тривалих постійних осель.

У кліматичному циклі з XIII до початку XVIII ст., коли клімат в цілому змінювався на холодніший, спостерігалось відносно потепління з середини XV до середини XVI ст. [XIV et XV siècles, p. 157]. І тому зовсім закономірною є поява перших писемних згадок про населені пункти переважно у цей період, коли настали сприятливіші кліматичні умови для заселення цієї території. Так у XV ст. згадуються Деревня (1455), Великі Мости (1472), Добросин (1414), Сілець (1468), Острів (1419), Желдець (1455), Куличків (1500), Шишаки (1500). Низка сіл фіксується у XVI ст.: Боянець (1578), Воля Висоцька (1556), Хлівчани (1549) та ін.

Отже, враховуючи усі ці фактори (хронологія поселень, особливості поселенських характеристик, кліматичні зміни) можемо висловити здогадку про саме таку локалізацію “Белзьких полів” у середині XIII ст., яка знаходить певне підтвердження в археологічних матеріалах (рис. 21). Водночас не варто мабуть повністю відкинути версію І. Крип’якевича та Р. Зубика щодо розташування “Белзьких полів” на північній околиці Львова. Можливо, що літописець під назвою цього мікротопоніма мав на увазі декілька рівнинних ділянок між Львовом і Белзом і саме тому ним була вжита на їх означення множинна форма – “Белзькі поля”, чи не єдина серед великої кількості власних назв полів, поміщених у писемних джерелах. Останні дослідження літописної географічної назви “Рожне поле” теж показали доволі значну територіальну зону поширення цього мікротопоніму [Див.: Купчинський, 2006–2007, с. 86–89].

ЛІТЕРАТУРА

Андрієвський М. А.

- 1882 Перепетовское поле: разыскания в области летописной топографии с приложением карты // Киевская старина. – 1882. – Т. 3. – С. 436–456.

Ауліх В. В.

- 1958 Основні результати археологічного дослідження давньоруського селища в с. Ріпнів Львівської області // Дисертаційний збірник. – Київ. – С. 26–59.

Білецький С.

- 1956 Перша історична згадка про місто // Нариси історії Львова. – Львів. – С. 18–20.

Гошовський Б.

- 1939 Княжі Голі Гори і Рожне поле // Літопис Червоної Калини. – Львів. – № 3. – С. 13–16; № 4. – С. 16–18.

Зубик Р.

- 2003 Княжий Львів // Часопис “Г”. – Вип. 29.

Кабанець Є.

- 2002 Мартирії святого Бориса // Людина і світ. – № 3. – С. 11–15.

Конопля В., Яворівський З.

- 2003 Нова Скварява. Пам’ятки археології. – Львів. – 48 с.

Крип’якевич І. П.

- 1956 Львів княжих часів // Нариси історії Львова. – Львів. – С. 20–31.

Купчинський О.

- 2006–2007 Літописні географічні назви “Микулин” і “Рожне поле” та їх історична територія у XI–XIII століттях // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 15. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. – С. 82–89.

Літопис Руський

1989 Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Леонід Махновець. – Київ. – 591 с.

Михальчишин І.

1993 Список пам'яток стародавньої історії Львівської області. – Львів. – 57 с.

Михальчишин І.Р., Цигилик В.М.

1991 Нові археологічні пам'ятки на Львівщині // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. – Львів. – С. 68–69.

Павлів Д.Ю.

1990 Звіт про роботу Сокальської рятівної археологічної експедиції у 1989 р. Рукопис. – Львів. – 15с.

Павлів Д.Ю., Петегирич В.М.

1991 Дослідження давньоруського поселення поблизу с. Реклинець // Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині. – Львів. – С. 68–69.

Петегирич В.М., Павлів Д.Ю.

2011 Звіт про роботу Жовківської рятівної археологічної експедиції у 2010 р. Рукопис. – Львів. – 66 с. + 90 фото + 26 рис.

Петегирич В., Павлів Д., Принада І., Коропецький Р.

2011 Дослідження поселення княжої доби на Жовківщині // Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України в 2010 р. – Львів. – С. 68–70.

Раппопорт П.А., Малевская М.В.

1963 Обследование городищ Прикарпатья и Закарпатья на территории Советского Союза (итоги работ 1962 года) // Acta archaeologica Carpathica. – Т. V. – Fasc. 1–2. – С. 61–76.

Савчин Л.

2005 Броди – пограниччя Волинського князівства в XI–на початку XII ст. // Бродам 920 (1084–2004). Матеріали краєзнавчої конференції. – Броди. – С. 4–9.

Цигилик В.М., Михальчишин І.Р.

1989 Звіт про роботу Нестерівської госпдоговірної археологічної експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР у 1988 році. Рукопис. – Львів. – 5 с + 5 табл. + 21 фото.

Штойко П.І.

2001 Природне середовище та його зміни // Історія української культури. У п'яти томах. – Т. 2 (Українська культура XIII–першої половини XVII століть). – Київ. – С. 27–29.

Janeczek A.

1991 Osadnictwo pogranicza polsko-ruskiego. Województwo Bełzkie od schyłku XIV do początku XVII w. – Wrocław – Warszawa – Kraków. – 386 s.

Lem J.

1886 Starożytny Dzwinoogród i Różne Pole. – Lwów. – 132 s.

XIV et XV siècles:

1996 crises et genèses. Sous la direction de Jean Favier. – Paris.

Volodymyr PETEGYRYCH, Dmytro PAVLIV

RESEARCH OF MEDIEVAL MONUMENTS IN MALE POLISSIA PART OF L'VIV REGION AND ISSUE OF LOCALIZATION OF “BELZ'KI POLJA”

On the territory of Male Polissia between Zhovkva and Belz more than two dozen settlements mainly in Zhovkva and Sokal' district of L'viv region are discovered during survey researches. They are located on the plains of Male Polissia between Ostriv near Belz from the north, Zhovkva and Volja Vysots'ka from the south; Rekl'ynets' and Zheldets' from the east; Dobrosyn and Khlivchany from the west. Information about them at scientific literature and field reports is very poor and their dating have preliminary character.